

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

“Əməyin təhlükəsizliyinin təşkili: SOCAR timsalında”
mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

Məmmədhüseynov Yusif Nazim

BAKİ – 2019

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru
i.ü.f.d.,dos. Əhmədov Fəriz Saleh
_____ (imza)
“___” _____ 2019-cu il

“Əməyin təhlükəsizliyinin təşkili: SOCAR təmsalında”
mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

Məmmədhusəynov Yusif Nazim

İxtisasın şifri və adı: 060404 “İqtisadiyyat”

İxtisaslaşma: Əməyin iqtisadiyyatı

Magistrant

Məmmədhusəynov Yusif Nazim
_____imza

Elmi rəhbər

i.e.n.,b.m. Hüseynov Rəşad Aktiv
_____imza

Proqram rəhbəri

i.ü.f.d.,b.m. Hübətova Suqra İnqilab
_____imza

Kafedra müdiri

i.e.d.,prof. Kəlbəyev Yaşar Atakişi
_____imza

BAKİ – 2019

Organization of labor safety: based on SOCAR

Summary

The relevance of the research: The improvement of working conditions in the workplaces, observance of safety rules, protection of employees' health are requirements of the modern time. Every year, millions of people lost their lives and health because of accidents and they make damages in the country's economy.

Purpose and Objectives of the Research: The main purpose of the research is to analyze and evaluate the safety system of the HAVOR. The task of the research is to analyze labor conditions in the enterprise, investigate labor safety factors, evaluate the provision of individual and special protection, etc.

Research methods: While collecting datas related to the dissertation, basically the second method of data collection was used. Having analyzed the datas which are needed, HAVOR identified ways to prevent safety and reducing of the risk factors.

Research in HAVOR, reports of the Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan, legislative acts on labor safety, SOCAR internal books and etc. are including to the information base of the research.

Research Restriction: Inadequate and inaccessible information during the research has revealed some limitations. Information base in this area is not wide.

Results of the study: The current situation of occupational safety factors has been analyzed, the results have been summarized, ways of solving problems have been sought.

Scientifically practical significance of the results is that it can play a positive role in improving the theoretical and statistical knowledge of people involved in occupational safety and health.

Key words: occupational safety, protection of employees, health.

İXTİSARLAR VƏ İŞARƏLƏR

HABOR	Heydar Aliyev Baku Oil Refinery
HƏBNEZ	Heydər Əliyev adına Bakı Neft Emalı Zavodu
HİK	Həmkarlar İttifaqı Komitəsi
MTİ	Mühəndis-texniki işçilər
NEZ	Neft Emalı Zavodu
SOCAR	State Oil Company of Azerbaijan Republic
ÜDM	Ümumi Daxili Məhsul

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	7
I Fəsil ƏMƏYİN TƏHLÜKƏSİZLİYİNİN NƏZƏRİ-METODOLOJİ	
ƏSASLARI.....	11
1.1 Əməyin təhlükəsizliyinin nəzəri əsasları.....	11
1.2 Əməyin təhlükəsizliyinin təşkilati-hüquqi təminatı.....	20
1.3 Əməyin təhlükəsizliyinin sosial-iqtisadi xüsusiyyətləri.....	27
II Fəsil MÜƏSSİSƏDƏ ƏMƏYİN TƏHLÜKƏSİZLİYİNİN TƏŞKİLİ	
SƏVİYYƏSİNİN TƏHLİLİ.....	32
2.1 Müəssisədə əmək şəraiti və əməyin təhlükəsizliyi amillərinin təhlili.....	32
2.2 İstehsalat sanitariyasının qiymətləndirilməsi.....	42
2.3 Müəssisədə əməyin təhlükəsizliyi işinin vəziyyəti.....	49
III Fəsil MÜƏSSİSƏDƏ ƏMƏYİN TƏHLÜKƏSİZLİYİNİN TƏŞKİLİ VƏ	
ONA NƏZARƏT.....	57
3.1 Müəssisədə əməyin təhlükəsizliyi üzrə işlərin təşkili və əlaqələndirilməsi.....	57
3.2 Müəssisədə əmək şəraitinin vəziyyətinə nəzarət.....	63
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	67
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT.....	70
Cədvəllərin siyahısı.....	73

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. İş yerində əmək şəraiti vəziyyətinin təkmilləşdirilməsi, təhlükəsizliklə bağlı normalara riayət olunması, işçi sağlamlığının qorunmasına diqqətin artırılması müasir dövrün ən böyük tələblərindən birinə çevrilmişdir. Bildiyimiz kimi bəzi işəgötürən şəxslər öz müəssisələrində çalışanların işinə qul əməyi kimi yanaşırlar. Belə ki, onlar çalışanların əmək hüquqlarını nəzərə almır, işçilərin təhlükəsizliyinin təmin olunması haqqında ümumiyyətlə fikirləşmirlər.

Bəs insanlar nə üçün bu kimi haqsızlıqların mövcud olduğu obyektlərdə çalışırlar? Bu ilk əvvəl onunla bağlıdır ki, bəzi işsiz adamlar, necə olursa-olsun, iş əldə edib ailəsini çətin vəziyyətdən çıxartmaq haqqında fikirləşirlər. Onlar öz sağlamlıqlarını təhlükəyə ataraq hər hansısa bir müqavilə bağlamadan fiziki cəhətdən ağır və sağlamlığa mənfi təsir edə biləcək işləri görməyə razı olurlar. Daha sonra səhhətlərində bir problem yarandıqda və ya iş qabiliyyətlərini itirdikdə isə, işəgötürən tərəfindən hər hansısa bir kompensasiya ala bilmədən işdən azad olunurlar. Bu kimi neqativ vəziyyətlərin qarşısını almaq üçün işçilər öz hüquqlarını bilməlidir.

Dünya ictimaiyyətinin nəzərini əməyin təhlükəsizliyinə, işçilər üçün tam sağlam iş şəraitinin yaradılmasına yönəltmək məqsədiylə Beynəlxalq Əmək Təşkilatının qərarına əsasən 2001-ci ildən başlayaraq hər il aprel ayının 28-i “Əmək Mühafizəsi Günü” adıyla qeyd olunur. İl ərzində istehsalatda baş verən neqativ hadisələrə görə milyonlarla insan öz həyat və sağlamlığını itirir. Bu baxımdan əməyin təhlükəsizliyi işi günümüzün ən aktual problemlərindən birinə çevrilmişdir.

Ölkəmizdə əməyin təhlükəsizliyi ilə bağlı qanunvericilik bazası lazımı qədər təkmilləşdirilmişdir. Lakin, yenə də işçi hüquqlarının qorunması, onların təhlükəsiz iş şəraiti ilə təmin olunmasıyla bağlı problemlərlə rastlaşırıq. Hər il istehsalatda baş verən bədbəxt hadisələrin ucbatından bəzi çalışanlar peşə xəstəliklərinə məruz qalaraq müxtəlif dərəcəli bədən xəsarəti alırlar. İl ərzində istehsalatda baş verən bədbəxt hadisələrin sayı təqribən 250-dir. Bu cür mənfi hallar nəticəsində təqribən

80 nəfərə yaxın insan həyatını itirir. Sadalanan hadisələr ölkə iqtisadiyyatına ciddi məbləğdə ziyan verir. Hətta bunlar ÜDM-nin bir neçə faizinin itirilməsinə gətirib çıxarır.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi. İnsanlar öz əmək fəaliyyətlərini inkişaf etdirdikcə təhlükəsiz və sağlam əmək şəraitinin yaradılması da zəruri hal alır. Bildiyimiz kimi, işçilər hər bir müəssisənin “onurğa sütununu” təşkil edir. Onların həyat və sağlamlığına dəyəcək hər bir zərər özünü müəssisənin normal fəaliyyətindən uzaqlaşmasında göstərə bilər. Bu baxımdan bütün müəssisələr öz işçilərinin qayğısına qalmağa, onların təhlükəsiz iş şəraiti ilə təmin olunmasına borcludur.

Əməyin təhlükəsizliyi, onun təşkili və idarə edilməsi problemlərinin müxtəlif aspektləri azərbaycanlı alimlər F.Şıxəliyev, Yunis Heydər oğlu Bünyətov, M.M.Həsənov, C.Q.Abbasov, O.R.Əliyev, N.Cəfərov, Ə.Q.Abbasov, K.Kərimov, N.Ə.Əliyev və başqaları tərəfindən tədqiq olunmuşdur.

SOCAR-da əməyin mühafizəsi və təhlükəsizliyi ilə bağlı məsələlər G.O.Mirheydərova, M.A.Mehrabov, A.T.Rəhmanova, Y.Əhmədov, T.Rəhimov tərəfindən tədqiq edilmiş, rəhbər tutulan kitablar hazırlanmışdır.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya işinin məqsədi əmək mühafizəsinin hüquqi təminatının mövcud vəziyyətinin öyrənilməsi, əməyin mühafizəsi ilə bağlı imkanların araşdırılması, SOCAR təmsalında əməyin təhlükəsizliyi ilə bağlı olan məsələləri tədqiq edib öyrənilməsi əsasında bu sahədə yarana biləcək problemlərin qarşısının alınması üçün elmi cəhətdən əsaslandırılmış konkret təklif və tövsiyələrin hazırlanmasından ibarətdir.

Qarşıya qoyulmuş məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələr müəyyənləşdirilmişdir:

- Müəssisədə əmək şəraitini təhlil etmək;
- Əməyin təhlükəsizliyi amillərini araşdırmaq;
- İstehsalat sanitariyasını qiymətləndirmək;
- Müəssisədə əməyin təhlükəsizliyinin təşkili və ona nəzarət üzrə işləri tədqiq etmək.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqatın obyektini Heydər Əliyev adına Bakı Neft Emalı Zavodunda əmək şəraiti və iş təhlükəsizliyi ilə bağlı proseslər, predmetini isə Zavodda əməyin təhlükəsizliyinin təkmilləşdirilməsi məsələləri təşkil edir.

Tədqiqatın nəzəri metodoloji əsasları. Tədqiqatın nəzəri və metodoloji əsasını AR-nın Konstitusiyası, Əmək Məcəlləsi, Əmək mühafizəsi haqqında AR-nın Qanunu, müvafiq qanunvericilik aktları, əməyin təhlükəsizliyi probleminin təhlili və qiymətləndirilməsinə həsr edilmiş elmi əsərlər, həmçinin Azərbaycan, rus, ingilis və türk dillərində olan digər iqtisadi ədəbiyyatlar təşkil edir.

Tədqiqat metodları. Dissertasiya işində əsasən ədəbiyyatla bağlı araşdırmalar yer alır. Bu ədəbiyyatları əməyin mühafizəsi ilə bağlı kitablar, jurnallar və məqalələr təşkil edir. Dissertasiya işinə aid olan məlumatları toplayarkən əsasən ikinci əldən məlumat toplama metodundan istifadə edilmişdir. Lazım olan məlumatları topladıqdan sonra onları qruplaşdıraraq və analiz edərək HƏBNEZ-də əməyin təhlükəsizliyinin təşkili və buna əngəl olan amillərin azaldılması yolları müəyyənləşdirilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası. Tədqiqatın informasiya bazasını HƏBNEZ-in, Azərbaycan Respublikası Statistika Komitəsinin hesabat və məlumatları, əməyin təhlükəsizliyi ilə bağlı qanunvericilik aktları, Azərbaycan və xarici ölkə alimlərinin əsərləri, SOCAR-ın daxili soraq kitabları və s. təşkil edir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri. Tədqiqat işi aparılarkən zəruri informasiyaların qıt və əlçatmaz olması təhlil zamanı bəzi məhdudiyyətləri ortaya çıxarmışdır. Ölkəmizdə yetərinə inkişaf etməyən bu sahə üzrə informasiya bazası geniş deyil. Var olan informasiyaların çoxu eyni məlumatlara əsasən yaradılmış ədəbiyyatlarla məhdudlaşır. İnnovativ məlumatlar isə demək olar ki, yoxdur.

Nəticələrin elmi-praktiki əhəmiyyəti. Respublikamızda yetərinə inkişaf etməyən əmək təhlükəsizliyi ilə bağlı araşdırmaların aparılması və nəticələrin təhlil olunmasıdır.

Dissertasiya işinin strukturu və həcmi. Dissertasiya işi giriş, 3 fəsil, nəticə və təkliflərdən, sonda isə ədəbiyyatların siyahısından ibarətdir. Ümumilikdə

dissertasiya işi 74 səhifə həcmindədir.

Girişdə mövzunun aktuallığı əsaslandırılır, işlənmə vəziyyəti, informasiya bazası, obyekt, predmeti, məqsədi və vəzifələri, elmi və praktiki əhəmiyyəti müəyyən edilir, tədqiqatın metodları xarakterizə olunur.

Dissertasiya işinin I fəslində “Əməyin təhlükəsizliyinin təşkilinin nəzəri-metodoloji əsasları” tədqiq olunmuş, əməyin təhlükəsizliyinin nəzəri əsasları, təşkilati-hüquqi təminatı, sosial-iqtisadi xüsusiyyətləri ilə bağlı məsələlər araşdırılmışdır.

Dissertasiya işinin II fəslində “Müəssisədə əməyin təhlükəsizliyinin təşkili səviyyəsinin təhlili” araşdırılmış, müəssisədəki istehsal mühiti şəraiti, iş təhlükəsizliyi amilləri, istehsalat sanitariyası, əməyin təhlükəsizliyi işinin vəziyyəti tədqiq olunmuşdur.

Dissertasiya işinin III fəslində isə “Müəssisədə əməyin təhlükəsizliyinin təşkili və ona nəzarət” tədqiq olunmuş, müəssisədə əməyin təhlükəsizliyi üzrə işlərin təşkili, əmək şəraitinin vəziyyətinə nəzarət ilə bağlı məsələlər öyrənilmişdir.

Dissertasiya işinin sonunda tədqiqat mövzusu ümumiləşdirilərək nəticə və təkliflər irəli sürülmüş, istifadə edilmiş ədəbiyyatların və internet resurslarının siyahısı verilmişdir.

I Fəsil ƏMƏYİN TƏHLÜKƏSİZLİYİNİN NƏZƏRİ-METODOLOJİ ƏSASLARI

1.1. Əməyin təhlükəsizliyinin nəzəri əsasları

İşçilərin sağlamlığının qorunması, onların təhlükəsiz əmək şəraiti ilə təmin olunması və istehsalatda baş verən zərərçəkmələrin qarşısının alınması dövlətimizin daim diqqətində olmuşdur. Hər bir müəssisə ölkənin müvafiq qanunvericilik aktlarında əks olunan əməyin mühafizəsinin norma və prinsiplərinə əməl etməlidir. Əməyin təhlükəsizliyinin inkişafı ölkəmizin inkişafı ilə sıx əlaqədə olmuşdur. İnsanlar iş fəaliyyətlərini inkişaf etdirdikcə təhlükəsiz olan əmək şəraitinin yaradılması da zəruri hal alır.

Tarixən ayrı-ayrı alimlər əməyin təhlükəsizliyi barəsində fikirlər bildirmişdir. Əmək təhlükəsizliyi haqqında ilk qeydlər qədim Roma həkimi Hipokrat (e.ə. 460-377) və yunan filosofu Aristotel (e.ə. 384-322) tərəfindən aparılmışdır. Daha sonra XVI əsrdə yaşamış həkim Parasels şaxtaçılarla daş yonanların iş təhlükəsizlikləri və peşə xəstəlikləri haqqında öz fikirlərini qələmə almışdır.

Rusiyada əməyin təhlükəsizliyi sahəsindəki ilk tədqiqat işini M.V.Lomonosov həyata keçirmişdir. 1742-ci ildə M.V.Lomonosov “Xüsusi geyimlərə olan tələbat”, “Mədən işlərində təhlükəsizliklə bağlı tələblər” adlı məqalələri qələmə almışdır (Беляков Г.И., 2016: s.17). 1752-ci ildə isə ilk dəfə olaraq ildırım ötürücüsünün strukturu hazırlamışdır. Həmin konstruktiv quruluş hal-hazırda da geniş tətbiq olunur. Rus alimlərindən A.N.Nikitin 120 peşə sahəsinə uyğun gələn “Peşə xəstəlikləri və onların həlli yolları” haqqında əsər yazmışdır. N.D.Zelinski əleyhqazı ixtira etmişdir. A.N.Sidorov, P.K.Xudyakov müxtəlif istehsalat maşın və qurğuları üçün təhlükəsizlik tədbirlərini işləyib hazırlamışlar. P.N.Yabloçkov və A.N.Lodigin elektrik lampasını, S.İ.Vavilov isə lümenessent lampalarına ixtira etmişdirlər. Bu ixtiralar əmək şəraitinin yaxşılaşdırılmasında mühüm rol oynamışdılar.

1919-cu ildə Beynəlxalq Əməyin Mühafizəsi Təşkilatı yaradıldı. Həmin təşkilatın məqsədi sosial bərabərlik, əməyin mühafizəsi və təhlükəsizliyini təşkil etmək idi. Hazırda 185 ölkə həmin təşkilata üzvdür. Bu təşkilat əməyin təhlükəsizliyi üzrə beynəlxalq normaları təyin edir. Təşkilatın qərarları ona üzv olmuş

dövlətlər üçün hüquqi əhəmiyyət daşıyır.

İnsan fəaliyyətinin əsas formalarından biri istehsal prosesində həyata keçirilən əməkdir. Əmək prosesi zamanı işçilər istehsal mühitinin müxtəlif elementləri ilə qarşılıqlı əlaqədə olurlar. Bunlar aşağıdakılardır:

- İstehsal vasitələri, əmək alətləri və əmək cisimləri.
- Texnogen amillər: təbiətlə birbaşa bağlı olan təhlükələr.
- Zərərli olan texnoloji proseslər və s.

Texnogen amillərə birbaşa təbiətlə bağlı olan gözlənilməz təhlükələr (vulkan püskürməsi, zəlzələ, sunami, tufan və s.) aiddir. Onların nəticəsində baş verən hadisələr işçilərin zədələnməsinə və ölümünə səbəb ola bilər. Zərərli istehsal amillərinə istehsal prosesləri və onlarla əlaqəli olan işlər zamanı təhlükəsizlik qaydalarına əməl olunmaması və ölümlə nəticələnən amillər aiddir.

Təhlükəli və zərərli amillər tərkib və xüsusiyyətlərinə görə 4 yerə bölünürlər: fiziki, kimyəvi, psixofizioloji və bioloji amillər. Bu amilləri aşağıdakı kimi izah edə bilərik:

- Fiziki təhlükəli və zərərli amillərə - işçi zonanın havasının yüksək tozluğu, qazlılığı, yüksək yaxud alçaq temperaturu, yüksək ya da alçaq barometrik təzyiq, ionlaşdıran şüalanmanın yüksək səviyyəsi, titrəyişin işıqlanmasının kifayət dərəcədə olmaması, infraqırmızı radiasiyanın yüksək səviyyəsi, ultrabənövşəyi radiasiyanın yüksək səviyyəsi, səs-küyün, titrəyişin yüksək səviyyəsi, havanın yüksək və ya alçaq nəmliyi, ionlaşması, hərəkətliliyi, elektrik sahəsinin yüksək gərginliyi və s. aiddir.

- Kimyəvi təhlükəli və zərərli amillərə - insan orqanizminə təsirinə görə zərərli, qıcıqlandırıcı, sensibilizasiya edici (hər hansı bir təsirə qarşı orqanizmin həssaslığını artıran), kanserogen (kadmium, nikel və onların birləşmələri) və uçan maddələr daxildir. İnsan orqanizminə daxil olma yollarına görə isə insan orqanizminə nəfəsalma orqanları, həzm yolu, dəri örtüyü və selikli qışa vasitəsiylə daxil olanlar aid edilir.

- Psixofizioloji təhlükəli və zərərli istehsal amilləri təsiretmə xüsusiyyətinə görə fiziki yüklənmə ilə əsəb-psixi yüklənməyə bölünür. Fiziki yüklənmə özü də 2

yerə bölünür: statik yüklənmə, dinamik yüklənmə. Əsəb-psixi yüklənmə isə əqli gərginlik (həddən artıq gərginlik), analizatorların həddən artıq gərginliyi, əməyin monotonlu (yorucu) olması, emosional (həyəcanlılıqla) yüklənmə kimi qruplaşdırılır.

- Bioloji təhlükəli və zərərli istehsal amillərinə patogen mikroorqanizmlər (bakteriyalar, viruslar, göbələklər və s.) aiddir.

Hər hansısa bir təhlükəli və zərərli istehsalat amili öz təsiri təbiətinə görə adı çəkilən bu qruplardan eyni zamanda bir neçəsinə aid ola bilər.

İstehsal amilləri və istehsal mühitinin elementləri işçilərə təsir edən şəraiti formalaşdırır və onlar aşağıdakı siniflərə bölünürlər:

- ❖ Optimal sinifə - işçilərin sağlamlığı və yüksək iş qabiliyyəti vəziyyətinin qorunması üçün vacib olan şərtlərin yaradılması;

- ❖ Təhlükəli sinifə - insan həyatı üçün təhlükə kəsb edən texnogen amillər;

- ❖ Mümkün sinifə - orqanizmin funksional durumunun mümkün dəyişikliklərinin bərpa edilə bilməsi üçün ilkin şərtlər;

- ❖ Zərərli sinifə - işçinin orqanizminə mənfi təsir göstərən və gigiyenik normativlərə görə zərərli olan texnogen amillər daxildirlər.

Xarici təcrübələrə nəzər yetirsək görürük ki, iqtisadi yanaşmalar əməyin təhlükəsizliyi probleminin daha elastik formasını qurur və onlar əmək şərtlərini yaxşılaşdırmağa imkan yaradırlar. İnsanların əmək fəaliyyətləri olduqca müxtəlifdir. Bu baxımdan əməyi iki əsas növə bölə bilərik: fiziki və əqli əmək. Fiziki iş insanın hərəkətedici və orqanizminin funksional sistemləri olan əsəb, əzələ, tənəffüs, ürək-damar və başqalarının yüklənməsi ilə səciyyələnir. Əqli əmək insanın düşüncələri və gərginliklə nəticələndirilən informasiyanın emalı və saxlanması ilə bağlı işlərin məcmusudur.

İnsan orqanizminin funksional gərginliyi əməyin gərginliyi dərəcəsi ilə səciyyələnir. Yəni, fiziki əmək vaxtı 1 nəfər işçinin orqanizminin bir günlük enerji sərfi 17-25 Mel (Meqacool), mexanikləşdirilmiş proseslərdə 12,5-13 Mel, əqli əmək işlərində 10-12 Mel təşkil edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, istehsalatdakı bədbəxt hadisələr nəticəsində hər il təqribən 2,02 milyon insan həyatını ya da əmək qabiliyyətini itirir. Əlavə 317 milyon insan isə işlə əlaqədar xəstəliklərdən əziyyət çəkir. Bu mənfi təsirlər dünya üzrə ÜDM-nin 4%-i həcmində itkiyə gətirib çıxarır (<https://www.ilo.org/>, 2018).

Avropa Birliyi ölkələrinin təcrübəsinə nəzər yetirsək görürük ki, istehsal proseslərində yaranan itkilərin qiymətləndirilməsi üçün TUTA adlı modeldən istifadə olunur. TUTA modeli əsasında itkilər hesablanarkən işə çıxmamalar, kadr dəyişmələri və bədbəxt hadisələrin nəticəsi nəzərə alınır.

Müəssisə üzrə peşə xəstəlikləri, işçi zədələnmələri və bədbəxt hadisələrdən qaynaqlanan iqtisadi zərər aşağıdakı düstur vasitəsiylə hesablanır:

$$Y = \sum_{i=1}^6 Y_i + H_n$$

Burada;

$\sum_{i=1}^6 Y_i$ - Peşə xəstəlikləri, işçi zədələnmələri və bədbəxt hadisələrə görə yaranmış kompensasiyanın məbləğini göstərir.

H_n - Müəssisədə işçilərin peşə xəstəlikləri, zədələnmələr və bədbəxt hadisələrlə üzləşməsi səbəbindən istehsal oluna bilməyən məhsulun məbləğini bildirir (Kərimov K., 2016: s.13).

İşçilərin kimyəvi maddələrlə zəhərlənməsinin qarşısını almaq üçün əsas məsələlərdən biri olaraq onların şəxsi gigiyenalarına, yemək rejimlərinə və qida tərkibinə diqqət edilməlidir. Mədə boş olduqda toksiki maddələr insan qanına tez sovrulur. Buna görə də işçilər işdən əvvəl yemək yeməli, əsas olaraq da maye qəbul etməlidirlər. Zəhərli maddələrin orqanizmə sovrulmasının qarşısını almaq üçün işçilər tərkibində kraxmal və jelatin olan ərzaqlarla təmin olunmalıdır. Zərərli maddələrlə çalışan işçilər üçün ayrılmış istirahət yerləri ilə yeməxanalar onların iş sahələrindən minimum 200 metr aralıda olmalıdır. Bu işçilər iş vaxtından sonra duş qəbul etməlidirlər. Kimyəvi maddələlə işləyən işçilərə iş vaxtı ərzində siqaret çəkməyə, maye və qida qəbul etməyə icazə verilmir.

Qadınlar üçün əməyin gigiyenası qaydalarına xüsusi diqqət edilməlidir. İş yerlərində olan titrəyiş, bədənün uzun müddət bir formada qalması, həddindən artıq

fiziki gərginlik və ionlu şüalanmalar qadınlara kişilərə nisbətən daha çox zərər verir. Bu da ən çox hamilə və uşaq əmizdirən qadınlarda özünü biruzə verir. Təhlükəli sahələrdə işləyən qadın işçilər də xüsusi geyim, ayaqqabı, fərdi və kollektiv mühafizə vasitələri ilə təmin edilməlidir. Hamilə və uşaq əmizdirən qadınları gecə növbəsi işlərə və uzadılmış iş rejminə cəlb etmək olmaz. Qadınlar 5 aylıq hamilə olduqdan sonra onları daha yüngül işlərə cəlb etmək lazımdır.

Əməyin gigiyenasını öyrənərkən istehsalat mühiti amillərinə, onların insan orqanizminə etdiyi təsirlərə də diqqət yetirmək vacibdir.

Səs-küy – zaman və spektr xarakteristikalarının mürəkkəbliyi ilə fərqlənən müxtəlif fiziki təbiətin nizamsız titrəməsidir. Səs-küy ətraf mühitin fiziki çirklənməsi amillərindən biridir.

Səs-küyün əsas göstəricisi onun tezliyi hesab olunur (bir saniyədə baş verən rəqslərin sayı). Tezliyin ölçü vahidi hersdir (Hs). Hers səs dalğasının bir saniyədəki rəqslərinə bərabərdir. İnsanın eşitmə orqanları 20 Hs-dən 20000 Hs-dək tezlik rəqsini tuta bilər. Normaya əsasən iş zamanı adətən 60 Hs-dən 4000 Hs-dək tezlik diapazonu nəzərə alınmalıdır.

Tezliyə görə səs-küy 3 qrupa bölünür: Aşağı tezlikli (tezlik diapazonu 0-400 Hs arası olan), orta tezlikli (tezlik diapazonu 400-1000 Hs arası olan) və yüksək tezlikli (tezlik diapazonu 1000 Hs-dən yuxarı olan).

Oktava – tezlik intervalının göstəricisidir. 2:1 nisbətiylə müəyyən olunur. Oktava nisbətlərinin loqarifmi birə bərabər olan ($\log(f_2/f_1)=1$) iki tezlik arasındakı intervala bərabərdir. Bu, f_1 ilə f_2 tezliklərinin 2 dəfə fərqlənməsinə uyğun gəlir (Əhmədov Y., Rəhimov T., 2009: s.285).

Səs dalğası səs enerjisinin daşıyıcısıdır. Vahid zamanda səs mənbəyindən ətrafa şüalandırılan ümumi enerjinin miqdarı səsin gücünü təşkil edir. Səsin gücü vatt ilə ifadə olunur. Səsin intensivliyini ölçərkən isə bel (B)(və ya desibel (dB)) şkalasından istifadə olunur.

Səsin desibellə göstərilməsi səsin ucalığı haqqında dolğun təsəvvür yaratmır. Belə ki, eyni intensivlik, müxtəlif tezliyə sahib olan səslər qulaq tərəfindən eyni ucalıqda qəbul edilmir. Kiçik və həddindən çox tezliyə malik olan səslər orta

tezlikli səslərə nisbətən çox zəif hiss edilir. Qeyd edək ki, 180 dB-dən çox səs təzyiqi qulaq pərdəsinin deşilməsi ilə nəticələnə bilər. Eşitmə orqanının xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq ölçmə dövrəsinə əlavə amplituda tezlik xarakteri qulağın zəif siqnallara hissiyatına uyğun xüsusi A tipli filtr daxil edilə bilər. Ölçmə bu filtrə aparıldıqda ölçü vahidi kimi dB deyil, dBA götürülür. Ümumiyyətlə, dB və dBA arasındakı fərqi əvvəlcədən müəyyənləşdirmək qeyri-mümkündür. Bu fərq səs-küyün spektrinə bağlı olaraq dəyişə bilər. Adətən dBA bir qədər zəif olur. Səs-küy müəyyənləşdirilən qiyməti A filtriylə ölçüldükdə insan qulağının eşitdiklərinə daha uyğundur. Müqayisə üçün bəzi səs-küy nümunələrinin intensivliyi ilə tanış olaq (Əhmədov Y., Rəhimov T. 2009: s.286):

- Qulağın yanında 0,303 kalibrli tüfəngdən açılmış atəş – 160 dBA
- Peyk raketlərin uçuşu (100 m məsafədən) – 150 dBA
- 1 m məsafədə işləyən traktor – 120 dBA
- 150 metr aralıda hərəkət edən qatar – 100 dBA
- Maşınların küçədə intensiv hərəkəti (15 m məsafədən) – 80 dBA
- Xüsusi səs-küy mənbəyi olmayan müəssisə - 40 dBA
- Yoldan uzaqda yerləşən sakit kənd – 25 dBA

İnfrasəs tezliyi 20Hz-dən aşağı, ultrasəs tezliyi 20kHz-dən yüksək olan səslərdir. Tezlikli 20kHz-dən yüksək olan səslər də insan orqanizminə təsir edir, lakin eşitmə orqanları tərəfindən qəbul edilmirlər. İnsanların eşitmə orqanları səsin qüvvəsindən çox onun təzyiqinə həssas olurlar. Səsin fizioloji təsiri ilə işçinin eşitmə qabiliyyəti zəifləyir, ürək-damar sistemi normal fəaliyyətindən uzaqlaşır, əsəb sistemində gərginliklər yaranır. Güclü səs-küy insanlarda diqqətsizliyin yaranması ilə nəticələnir. Bu cür şəraitdə çalışan işçilər istehsalat travmaları alırlar. Daimi səs-küyün təsirinə məruz qalan işçilərin əmək məhsuldarlığı aşağı düşür.

İnfrasəs 20 Hz-dən aşağı tezlik diapazonunda akustik rəqslər oblastıdır. O, istehsalat sahəsindəki işçilərin əmək qabiliyyətinin zəifləməsinə təsir göstərə bilən zərərli amil hesab olunur. İnfrasəs rəqsləri təsiriylə orqanizmin ürək-damar, tənəffüs, əsəb, endokrin və başqa sistemlərində dəyişikliklərin olması mümkündür. Bu zaman simptomların yaranması infrasəsin səviyyəsindən asılı olur. İstehsalat şərai-

tində infrəsəs eşidilə bilən səs-küyün yaranmasında olduğu kimi yaranır. Aşağı tezlikli səs-küylər bir sıra hallarda aşağı tezlikli titrəyişlərlə müşayiət olunur.

Titrəyiş nöqtələrin elə hərəkətidir ki, bu zaman onun skalyar kəmiyyətini göstərən rəqs meydana gəlir. Rəqsi hərəkət onunla əlaqədə olan insan bədənində ötürülür. İnsan bədənində yayılmasına görə titrəyişlər ümumi və yerli titrəyişə bölünürlər. Ümumi titrəyiş işçinin yerləşdiyi səthdə baş verib bütün bədənə yayılır. Yerli titrəyiş isə yalnız titrəyən səthə toxunan bədən hissəsində yaranır. Çox zaman əllər titrəməyə məruz qalır. Bəzi hallarda titrəyiş bədənə titrəməyə məruz qalan hissəsinə bitişik olan yerlərə də keçə bilir. Titrəyişin fiziki göstəriciləri rəqslərin tezliyi və amplitududur. Titrəyiş yerdəyişmə amplitudu m və ya sm ilə, rəqs tezliyi isə h_s (Hs) ilə ölçülür.

Müxtəlif cisimlərin titrəyişi insan orqanizminə zərərli təsir göstərir. Cisimlərin 16 Hs-dən alçaq tezlikli rəqsləri orqanizm tərəfindən titrəyiş kimi qəbul olunur. Çox hallarda titrəyişlər səs də yaradır. Titrəyiş yaradan mənbə birbaşa olaraq insan orqanizmiylə təmasda olduqda yarana biləcək zədələr daha təhlükəli olur. Bu cür hallarda çox vaxt baş ağrıları, baş gicəllənmələri, yorğunluğun artması müşahidə olunur. Səsin təsiretmə səviyyəsi xüsusi cihazlar vasitəsilə ölçülür. Səsölçən cihazlar səs tezlikli spektr analizatorlar əsasında işləyirlər. Titrəyişlər isə mexaniki vibroqraflar vasitəsilə ölçülür.

Səs və titrəyişlərlə mübarizə zamanı istifadə edilən əsas təbirlərdən biri səs uzaqlığının aşağı salınması və titrəyiş rəqslərinin amplitudasının azaldılmasıdır. Buna, istehsalata daha müasir texnikaların cəlb olunması ilə nail olurlar. Avadanlıqlarda səs izolyasiyasını gücləndirərək də səs ilə titrəyişlərin qarşısını almaq mümkündür. İstehsalatda səs və titrəyişlərin təsirini azaltmaq məqsədiylə çalışan işçilər fərdi yolla da mühafizə edilə bilər. Səsin səviyyəsini azaltmaq məqsədi ilə aparatları örtmək üçün səslərdən izoleedici müxtəlif örtüklərdən istifadə edilir. Səslərin azaldılmasına divarları səs uducu materiallarla örtməklə nail olunur. Səs uducu materiallar parça və ya liflərdən hazırlanır. Bina konstruksiyalarında titrəyişi azaltmaq üçün, onların altına amortizatorlar qoyulur. İşçilərin səslərdən fərdi qoruması üçün qliserinə batırılmış pambıqdan və ya yumşaq rezin tıxaclardan

istifadə edilir. Ayaqlardan bədənə ötürülən titrəyiş və sarsıntılardan qorumaq üçün qalın rezin altlığı olan ayaqqabılar geyinilməlidir.

İşıqlandırma 2 üsulla: təbii və süni formada həyata keçirilə bilər. İş yeri normal işıqlandırılmadıqda məhsuldarlıq aşağı düşsə, işçilərin sağlamlığı üçün təhlükələr yaranır. Binalarda təbii işıqlanma pəncərələr, şəffaf örtüklü materiallar vasitəsilə həyata keçirilir. Təbii işıqlandırma otaqdakı işçilərə xoş əhval-ruhiyyə, müsbət psixi təsirlər bəxş edir. Bu baxımdan işçilərin əmək məhsuldarlığının artmasında təbii işıqlanma əhəmiyyətli rol oynayır.

İşçilərin əmək qabiliyyətlərini optimal səviyyədə saxlamaq üçün istehsalat sahələrinin işıqlandırılmasına diqqət etmək lazımdır. İnformasiyanın böyük hissəsi gözlər vasitəsilə qəbul edilir. İşçilərin görmə orqanları üçün lazımi şəraitin yaradılmaması onların əmək qabiliyyətini düzgün şəkildə istifadə edə bilməməsi ilə nəticələnir. İşıqlanmanın miqdarı lükslə ifadə edilir. Bir lüks (lk) - 1 lümen (lm) işıq seli 1 m² sahəyə düşdükdə yaranan işıqlanmanı bildirir (1 lk = 1 lm/1 m²). İşıq seli şüalanmanın insanın görmə orqanına təsir etməsi ilə şüalanmanın qiymətləndirilən gücünü xarakterizə edir və lümenlə (lm) ölçülür. Adi 100 Vt gücündə közərmə lampası təxminən 1300 lm, 40 Vt gücündə lüminessent lampa isə 2800-3200 lm işıq seli yaradır. 1 lk işıqlanmanı təsəvvür etmək üçün göstərmək olar ki, bu kəmiyyət təxminən stearin şamın onun işığının istiqamətinə perpendikulyar olan və şamdan 1 m məsafədə olan səthdə yaratdığı işıqlanmaya bərabərdir. Süni işıqlandırılma zamanı işıqlanma səviyyəsi küçədə 1-20 lk, otaqlarda 20-5000 lk arasında dəyişir. Təbiət şəraitində işıqlanma tam aylı gecədə 0,2 lk, gündüz başdan-başa buludluq zamanı 5000-10000 lk və aydın hava şəraitində 100000 lk-dək olur (Əhmədov Y., Rəhimov T., 2009: s.307).

Ətrafda istilik şüalarıyla qızan əşyalar olduğu zaman işçilərin bədənini, əsas da dərisi üçün təhlükə yaranır. İnsanın fiziki yüklənməsindən asılı olaraq bədənində istilik yaranır. İnsan bədəninin temperaturu kəskin şəkildə yüksəldikdə, ürək sistemində xəstəliklərin yaranması qaçılmaz hal alır. İstilik zərbəsindən yaranan bu cür xəstəliklər bəzi hallarda ölümə də nəticələnir. Otaqlarda normal mikroiqlim şəraitini yaratmaq üçün ventilyasiya sistemlərindən, yaxud da kondisionerlərdən

istifadə etmək olar. Bir çox hallarda ventilyasiya sistemləri insan bədənini fasiləsiz istilik şüalarından tam şəkildə qoruya bilmir. Bu zaman işçiləri istilik şüalarından qorumaq üçün şüalanma mənbələrini aradan qaldırmaq lazımdır. İş yerlərində az istilik keçirən materiallarından istifadə edərək də bu problemi həll etmək mümkündür. İşçilər özlərini fərdi olaraq müdafiə etməsi üçün işıq süzgəcli eynəklərlə, mahlıç paltarlarla təmin edilməlidir.

Radioaktiv şüalanma da insan orqanizmasına mənfi təsir edir. Bu özünü daha çox dərinin, gözlərin, sümük iliynin zədə alması ilə göstərir. Radioaktiv şüalanma nəticəsində insana dəyən zərərin səviyyəsi orqanizmanın fərdi xassələrindən, şüanın növündən, təsiretmə müddətindən aslı olaraq dəyişir. Təbii radiasiya yerin özülündə olan müxtəlif radioaktiv elementlərdən yaranır. Olduqca kiçik təsirə malik olduğu üçün insan üçün zərərsiz hesab oluna bilər. İş yerlərində radioaktiv xüsusiyyətli maddələr üzərinə radiasiya təhlükə işarəsi vurulan seyf və konteynerlərə qoyulur. İnsanları bu cür şüalanmalardan uzaq tutmaq üçün çuqun və ya qurğuşundan hazırlanmış ekranlardan istifadə edilir. İşçiləri xüsusi geyim, rezin əlcəklər, süzgəcli respiratorlar, mühafizə eynəkləriylə təmin etmək vacibdir.

Elektrik cərəyanı insan orqanizmində dərinin yanması, qan damarlarının qırılması, bədəndəki hüceyrələrin məhvində səbəb ola biləcək təhlükəli həyəcanlanmaların yaranması ilə müşahidə oluna bilər. Bu zaman alınan xəsarət elektrik zərbələri və travmaları formasında özünü göstərə bilər. Əzələlərin qıç vəziyyət alması ilə nəticələnən təsir elektrik zərbəsi adlandırılır. Cərəyanın təsiretmə müddətindən, dərəcəsiindən aslı olaraq insan huşunu itirə də bilər. Daha ağır vəziyyətdə damar sisteminin zədə alması, huşun itirilməsi, beyin iflici ölümə nəticələnə bilər. Əzələ, dəri, sümük toxumalarının dağılması ilə nəticələnən təsirlərə isə elektrik travmaları deyilir. Bu cür travmaların ən təhlükəlisi yanıq formasında olanlardır.

1.2. Əməyin təhlükəsizliyinin təşkilati-hüquqi təminatı

Əmək mühafizəsi hüquqi, təşkilati, sosial tədbirlərin və istehsal fəaliyyəti zamanı işçilərin iş qabiliyyətlərinin, sağlamlılıqlarının qorunması sistemidir.

Konstitusiyaya əmək hüquqlarını təsbit edən əsas qanun aktıdır. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası 12 noyabr 1995-ci ildə qəbul edilmişdir. Sonradan 2002-ci il avqustun 24-də, 2009-cu il martın 18-də və 2016-cı il sentyabrın 26-da Konstitusiyaya əlavə və dəyişiklər edilmişdir. AR-nın Konstitusiyası ölkəmizin qanunvericilik sisteminin əsas bazasını təşkil edir. O, ən ali qüvvəyə malik hüquqi bir aktdır. AR-nın Konstitusiyası 5 bölmə, 12 fəsil, 158 maddədən ibarətdir. Bu maddələrdən 48-i insan hüquqlarına aiddir. Bu da dövlətin öz vətəndaşlarına ayırdığı diqqətin nəticəsidir.

AR-nın Konstitusiyasına əsasən hər bir vətəndaşın təhlükəsiz olan əmək şəraitində işləmək hüququ vardır. Əmək ictimaiyyətin və ayrılıqda fərdlərin rifahının əsasını təşkil edir, yəni hər bir vətəndaş sərbəst olaraq qabiliyyətinə əsasən özünə ixtisas və iş yeri seçə bilər. Tam təhlükəsiz iş şəraitində işləyib, dövlətin müəyyən etdiyi minimum əmək haqqından az olmayan miqdarda məvacib almaq hər kəsin hüququdur. AR-nın Konstitusiyasının 37-ci maddəsində istirahət hüququ, 38-ci maddəsində sosial təminat hüquqları, 39-cu maddəsində sağlam ətraf mühitində yaşamaq hüququ, 41-ci maddəsində isə sağlamlığın qorunması ilə bağlı qaydalar verilmişdir. Bunlar hər kəsin hüququdur. Müəssisələrin hər biri əməyin təhlükəsizliyinin norma, qayda və prinsiplərinə əməl etməlidir. Bu qaydalar qanunvericilik aktları əsasında formalaşdırılır. Baş verən hər hansısa bədbəxt hadisəyə görə işəgötürənlər milli qanunvericiliyimizə uyğun şəkildə məsuliyyət daşıyırlar.

Müəssisə rəhbərləri iş yerlərində AR-nın Əmək Məcəlləsi, AR Nazirlər Kabineti ilə Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi tərəfindən qəbul olunmuş qərar, standart, təlimat, və normativlərin tətbiq olunmasında bilavasitə cavabdehdir.

Konstitusiyadan sonra əmək hüququ mənbələri arasında əsas yerdə AR-nın Əmək Məcəlləsi durur. Əmək Məcəlləsi AR-nın Milli Məclisi tərəfindən 1999-cu il 1 fevral tarixində qəbul olunmuşdur. 1 iyul 1999-cu il tarixindən etibarən qüvvə-

yə minmişdir. Bu məcəllə 13 bölmə, 48 fəsil və 317 maddədən ibarətdir. Əmək Məcəlləsinin 9-cu bölməsi sırf əməyin mühafizəsi ilə bağlıdır. Bu bölmə 4 fəsil, 33 maddədən ibarətdir.

Əmək məcəlləsinin bu bölməsinə görə əməyin mühafizəsi norma və qaydalarının yalnızca işçilərin deyil, həmçinin istehsalat təcrübəsində iştirak edən tələbələrin, işləyən məhkumların, hər hansısa bir sahədə işə cəlb olunmuş hərbi qulluqçuların, fəvqəladə vəziyyətlə bağlı olaraq çalışan şəxslərin də iş yerlərində tətbiq edilməsi vacibdir.

Bu bölmədə əmək mühafizəsinin əsas prinsipləri də göstərilmişdir. Bunlar aşağıdakı istiqamətləri əhatə edir: (Əhmədov Y., Rəhimov T., 2009: s. 4)

- İşçilərin sağlamlığı müəssisələrin fəaliyyətinin nəticəsindən önəmli sayılmalıdır.
- Bütün müəssisələrdə əmək mühafizəsinin vahid tələbləri müəyyənləşdirilməlidir.
- Hər bir müəssisədə əmək mühafizəsi tədbirlərinin tətbiqinə nəzarət edilməlidir.
- Əmək mühafizəsi norma və qaydaları daim təkmilləşdirilməlidir.
- İşçilər fərdi və kollektiv mühafizə vasitələriylə pulsuz şəkildə təchiz olunmalıdır.
- Əmək mühafizəsi sahəsində mütəxəssislər hazırlanmalı və daim ixtisasları artırılmalıdır.
- Həyata keçirilən vergi siyasəti təşkilatlarda əmək mühafizəsi tədbirlərinin inkişaf etdirilməsinə təkan verəcək istiqamətdə tətbiq edilməlidir.
- Bədbəxt hadisələr zamanı zərərçəkən və ya peşə xəstəliklərinə məruz qalmış işçilər həm maddi, həm də mənəvi cəhətdən müdafiə olunmalıdır.
- Məcəllədə işəgötürən və işçilərin əmək təhlükəsizliyi sahəsindəki vəzifələri də qeyd edilmişdir.

Bütün işəgötürənlər öz müəssisələrində əməyin təhlükəsizliyi norma və qaydalarına, normal istirahət tələblərinə əməl etməli, iş yerlərinin və qurğularının təhlükəsizliyinə riayət etməli, işçilərin pulsuz olaraq həm fərdi, həm də kollektiv

mühafizə vasitələriylə təmin etməli, müvafiq profilaktik tədbirləri təşkil etməli, kollektiv müqavilədə əmək mühafizəsi ilə bağlı qaydaları qeyd etməli və oradakı öhdəlikləri yerinə yetirməlidirlər.

Əmək təhlükəsizliyini düzgün şəkildə təşkil etmək üçün işçilərin də vəzifələri müəyyənləşdirilmişdir. Belə ki, hər bir işçi əmək təhlükəsizliyiylə gigiyenası tədbirlərini öyrənməli, onlara əməl etməli, əməyin mühafizəsinin norma və qaydaları haqqında biliklərini daima artırmalı, verilmiş xüsusi geyimlə mühafizə vasitələrindən istifadə etməli, yaranmış bədbəxt hadisələr barəsində dərhal rəhbərliyə xəbər verməlidir.

Əmək hüququnu tənzimləyən digər mənbə isə Əməyin Mühafizəsi haqqında AR-nın Qanunudur. Əməyin mühafizəsi ilə bağlı dövlət siyasətinin əsas prinsipləri, maliyyə təminatı, əmək mühafizəsi barəsində qanunvericiliyə əməl olunmasına nəzarət, qanunvericilik aktlarının pozulmasına görə məsuliyyət, əmək mühafizəsi vasitələrinin alışına müəssisələrdə maraq oymaq kimi bir çox məsələlər haqqında hüquqi baza bu Qanunda öz əksini tapmışdır.

AR Prezidenti və Nazirlər Kabineti sərəncamlarını, AR-nın Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin, icra orqanlarının, komitə və bələdiyyələrin normativ aktları da əmək hüququnun mənbələrinə aiddir.

Əmək müqaviləsi işə götürənlə işçi arasındakı müqavilədir. Əmək Məcəlləsinin 9,10-cu maddələrində müvafiq olaraq işçinin əsas vəzifə və hüquqları, 11,12-ci maddələrdə isə işə götürənin vəzifə və hüquqları qeyd olunmuşdur. Əmək müqaviləsi bağlayarkən iki tərəf, işçi ilə işəgötürən iştirak edir. Əmək müqaviləsi bağlamaq üçün şəxs 15 yaşına çatmalıdır. Məcəllənin 42-ci maddəsində əmək müqavilələrinin sərbəst şəkildə bağlanılmalı olduğu bildirilir. Müqavilə yazılı formada bağlanılmalı, ən azı iki nüsxə olaraq tərəflərin imzasıyla təsdiq olunmalıdır. Müqavilənin müddəti 5 ilə kimi, yaxud da müddətsiz olaraq təyin olunur. müqavilədə işçinin bacarığının yoxlaması üçün sınaq müddəti müəyyən edilə bilər. Bu müddət 3 aydan çox olmamalıdır.

Əmək müqaviləsində əməyin mühafizəsi üzrə bölmə yer almalıdır. Bu bölməyə əsasən işçilər sanitariya və gigiyena normalarına cavab verən iş şəraiti, xüsusi müha-

fizə vasitələri, sağlamlığın mühafizəsi üçün vacib olan qida məhsulları və s. ilə təmin olunurlar. Bədbəxt hadisələr nəticəsində işçilər əmək qabiliyyətini itirərsə, yaxud ölərsə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş sığarta ödənişi həyata keçirməlidir.

Kollektiv müqavilə 2 tərəf, işə götürənlə kollektiv arasında bağlanır. Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsinin V bölməsi kollektiv müqavilə ilə bağlıdır. Bu bölməyə 7 maddə daxildir. Həmin maddələr kollektiv müqavilənin məzmunu, hazırlanması, tərəfləri, bağlanması qaydalarını, qüvvəsi, dəyişikliklər edilməsi, yerinə yetirilməsinə nəzarət kimi bir çox məsələlərini əhatə edir. Kollektiv müqavilə maksimum 3 illik müddətdə bağlana bilər. Müqavilə müəssisədə çalışan bütün işçilərə aid edilir. Məzmununda müəssisənin iqtisadi səmərəliliyini artırmaqdan, əməyin ödənilmə qaydaları, istirahət vaxtları, məzuniyyətlərlə bağlı şərtlər kimi bir çox məsələ qeyd olunur.

Hər bir müəssisədə təhlükəsiz və sağlam əmək şəraitinin yaradılması üzrə işlərə ümumi rəhbərliyi müəssisə rəhbəri həyata keçirir. İşçilərin əmək qanunvericiliyinə riayət etmələrinə, işçilərin işə qəbulu, işdən azad edilməsi, xüsusi geyim, ayaqqabı və digər mühafizə vasitələri ilə təmin edilməsinə, zərərli əmək şəraitinə görə əlavə məzuniyyətlərə, qadın və yeniyetmələrin əməyindən düzgün istifadə olunmasına nəzarət edir. Fəhlələrə təhlükəsiz iş qaydalarının öyrədilməsinə, peşə hazırlıqlarının təşkil edilməsinə ümumi rəhbərlik edir. Həmçinin müdir istehsalat proseslərinin təşkilini, avadanlıqların istismarını, istehsalat sahələrinin təhlükəsizlik standartlarının tələblərinə uyğunluğunu təmin edir. Müdirlər istehsalatda yaranmış qəzalar zamanı onların təhqiqi üçün şərait yaradırlar. Peşə xəstəlikləri, zəhərlənmələr, ölümə nəticələnən bədbəxt qəzalar barəsində yuxarı təşkilatlara və digər orqanlara məlumat verir, ağır itki və ya ölümə nəticələnən bədbəxt hadisələrin qarşısının alınması üçün tədbirlər planının hazırlanmasında əsas rol oynayır.

Müəssisənin müdir müavini və baş mühəndisi istehsalatda təhlükəsiz iş şəraitinin qurulması işlərini təşkil edirlər. Əmək təhlükəsizliyi sahəsindəki müasir təşkilati formaları istehsalatda tətbiq edirlər. Onlar işçilərinin tələb olunan təhlükəsizlik standartlarına riayət etmələrinə, dövlət orqanlarının sərəncamlarının yerinə yetirilməsinə nəzarət edirlər. Təşkilatın baş mühəndisi, müdir müavini

işçilərin peşə hazırlığını, onlara təhlükəsiz iş üsullarının, mühafizə vasitələrdən düzgün istifadə qaydalarının öyrədilməsini təmin edir. Mühəndis-texniki işçilərə əmək təhlükəsizliyi məsələlərinin öyrədilməsini və ixtisaslarının artırılmasını təşkil edirlər. Daha sonra işçilərin biliyi yoxlanılır. Bu zaman təlimatlandırma proqramına, işçilərin biliklərinin yoxlanılması məqsədiylə tərtib olunmuş suallara baxırlar. İş şəraitinin vəziyyətinin yaxşılaşdırılması ilə bağlı işlərin planının tərtib və tətbiq olunmasına nəzarət edirlər.

Əməyin mühafizəsiylə təhlükəsizlik texnikası xidmətinin əsas vəzifəsi müəssisədə əməyin təhlükəsizliyinin təmini üzrə işlərin həyata keçirilməsindən ibarətdir. İşçilərə təhlükəsiz iş üsullarının öyrədilməsinin, sənədlərinin düzgün formada rəsmiləşdirilməsinin təşkil edilməsinə metodiki rəhbərlik və nəzarət müəssisəsinin və müvafiq yuxarı təşkilatların əməyin mühafizəsi xidmətlərinə tapşırılır.

Müəssisənin əməyin mühafizəsi və təhlükəsizlik texnikası xidməti öz işində mövcud əmək qanunvericiliyini, təhlükəsizlik norma, qayda və standartlarını, həmçinin yuxarı təşkilatların əmr və göstərişlərini əsas tutur. Əməyin mühafizəsi və təhlükəsizlik texnikası xidməti öz işini il, rüb və aylara bölməklə, baş mühəndis tərəfindən təsdiq edilmiş plana əsasən yerinə yetirir. Xidmətin iş planına müəssisədə çalışanların təşkil və iştirak etdikləri tədbirlər daxil edilməlidir. Xidmətin iş planına aşağıdakılar daxil edilməlidir: (Həsənov M., Cəfərov E., 2013: s.39)

- Əmək şəraitinin yaxşılaşdırılması üçün planın hazırlanması;
- Əməyin təhlükəsizliyi üzrə fəaliyyət göstərən komissiyanın işinin təşkili edilməsi;
- İşçilərin istehsalat sahələrindəki iş şəraitinin və təhlükəsizliyinin kompleks və məqsədəyönlü formada yoxlanılmasının təşkili;
- İstehsal yönümlü obyektlərin tikinti və bərpaı üçün tərtib olunmuş layihələrə təhlükəsizlik nöqtəyi nəzərindən baxılması;
- Təzə və bərpa edilmiş istehsal yönümlü obyektlərin istismara qəbul komissiyanın işində iştirakı (təhlükəsizlik qaydalarına riayət olunmasını yoxlamaq üçün);
- Mühəndis texniki işçilərin biliklərini yoxlayan komissiyanın işinin təşkili və

onun işində iştirakı;

- Fəhlələrin biliklərini yoxlayan sex komissiyalarının işində iştirak;
- MTİ-in öyrədilməsi, biliklərinin yoxlanması üzrə proqram, sual, biletlərin tərtib olunmasının təşkili;
- Əməyin təhlükəsizliyi ilə bağlı təlimatların hazırlanması, yenidən baxılması işlərinin təşkili və iştirakı;
- Sex və obyektlərdə əmək təhlükəsizliyi kabinetlərinin təşkili;
- Əməyin təhlükəsizliyinə dair ictimai baxış, kinofilmlərin nümayişinin təşkil olunması;
- Əmək təhlükəsizliyi məsələlərinə aid olan iclas, müşavirə, sərgilərin təşkili.

Əmək mühafizəsi ilə təhlükəsizlik texnikası xidməti işçilərinin əsas vəzifələrindən biri aşağıdakı məsələlər üzrə nəzarəti təşkil etməkdir:

- ✓ Əmək qanunvericiliyinə, təhlükəsizlik qayda, norma və standartlarına riayət olunmasına;
- ✓ Sexlərin, obyektlərin sanitariya-texniki vəziyyətinin pasportlaşdırılmasına, sanitar-gigiyenik şəraitin vəziyyətinə;
- ✓ Əməyin təhlükəsizliyinə dair əmr və göstərişlərin, əmək şəraitinin yaxşılaşdırılması üzrə tədbirlər planının, nəzarət orqanlarının sərəncamlarının, ictimai müfəttişlərin bədbəxt hadisələrin qarşısının alınması üzrə təkliflərinin yerinə yetirilməsinə;
- ✓ İstehsalat proseslərinin, işlərin düzgün təşkilinə və aparılmasına, avadanlıqların, mexanizmləri, qurğuların təhlükəsizlik istismarına;
- ✓ Fəhlələrin fərdi mühafizə vasitələri ilə təmin olunmalarına, onlardan istifadə qaydalarının öyrədilməsinə;
- ✓ İşçilərlə təlimatların vaxtında keçirilməsinə, onların biliklərinin yoxlanmasına nəticələrin jurnallarda qeyd olunmasına;
- ✓ İstehsalat obyektlərində mümkün qəzaların qarşısının alınması üzrə planların olmasına və bu planlara uyğun işçilərə hərəkətetmə qaydalarının öyrədilməsinə;

✓ İstehsalat obyektlərində, qurğularında plakatların, təhlükəsizlik nişanlarının, siqaret çəkmək üçün ayrılan yerləri göstərən nişanların olmasına.

Əməyin mühafizəsi və təhlükəsizlik texnikası xidməti obyektlərində əmək şəraitini kompleks və məqsədəyönlü yoxlamalı, sex və sahələr arasında qarşılıqlı yoxlamanı təşkil etməlidir. Əmək şəraitinin vəziyyətini yoxlamaq üçün əməyin təhlükəsizliyi üzrə daimi fəaliyyət göstərən komissiya yaradılır. Əməyin mühafizəsi və təhlükəsizlik texnikası xidməti bu komissiyanın şəxsi tərkibi haqqında müəssisənin müdiriyyətinə təkliflər verir. Əməyin mühafizəsi və təhlükəsizlik texnikası xidməti daimi fəaliyyət göstərən komissiyanın iş planını tərtib edir və bu planına əsasən hər bir sex, sahə, obyekt yarım ildə bir dəfədən az olmayaraq yoxlanılır. Əməyin mühafizəsi və təhlükəsizlik texnikası xidməti daimi fəaliyyət göstərən komissiyanın planına əsasən əmək şəraitinin yoxlanılması təşkil edir, bu yoxlamada iştirak edir, yoxlamanın nəticələri haqqında akt tərtib edir, zəruri hallarda əmr və ya sərəncamın layihəsini hazırlayır. Yoxlamanın nəticələri yoxlanılan sexlərin, sahələrin, obyektlərin rəhbərlərinə çatdırılmalıdır. Əmək şəraitinin vəziyyətinin yoxlanılmasının təşkili zamanı xidmətin çalışanları metodik göstərişləri əsas tutmalıdırlar. Xidmətin çalışanları fəhlə və MTİ arasında giriş təlimatlarının keçirilməsi üçün proqram tərtib edir, fəhlə və ustalara giriş təlimatı keçirlər, MTİ-in biliklərini yoxlayan komissiyanın işini hazırlayır və bu işdə iştirak edirlər. Təlimatların tərtibini və yenidən baxılışı təşkil edir, sexlərin, bölmələrin rəhbərlərinə təlimatların, proqramların işlənib hazırlanmasında metodik yardım göstərirlər.

1.3. Əməyin təhlükəsizliyinin sosial-iqtisadi xüsusiyyətləri

İnsanın əməyini 2 yerə, zehni və fiziki əməyə bölürlər. Fiziki işlərin hər birində az da olsa zehni əməyin işləndiyi kimi, hər bir zehni işdə də fiziki əməkdən istifadə edilir. Əmək məhsuldarlığını yüksəltmək üçün işçilərin daha az fiziki enerji sərf etməklə bir çox işi yerinə yetirməsi tələb olunur. Əzələ enerjisindən faydalı yararlanmaq üçün aşağıdakılara əməl etmək vacibdir:

- Əzələ işi mexaniki işlərin kəmiyyətinə uyğun olmalıdır.
- Öllərin hər ikisi işə eyni vaxtda başlayıb, eyni vaxtda da bitirməlidir.
- Hərəkətlərin hər biri həm simmetrik, həm də əks səmtə yönəlmiş olmalıdır.

Zehni iş yerinə yetirərkən bir neçə amildən aslı olaraq yorulma halları müşahidə olunur. Bu, daha çox əsəb sisteminin yüklənməsi zamanı özünü biruzə verir. Nəticədə, insanların psixoloji halı, görmək, eşitmək, məntiqli qərar vermək qabiliyyətləri zəifləyir. Texnoloji xəritələri hazırlayarkən, təzə avadanlıq düzəldərkən zehni və fiziki əməyin xassələrini bilmək layihələndirici mühəndislərə iş yerlərinin hazırlanmasına elmi surətdə yanaşmaları üçün şərait yaradır. Sənaye və kənd təsərrüfatı müəssisələrinin bütün sahələrində istehsalat prosesləri elə təşkil edilməlidir ki, həm istehsalat prosesinin səmərəliliyinin yüksəldilməsinə nail olunsun, həm də yüklənmə azalsın, işçi öz işindən zövq almağı bacarsın. İş yerlərini təşkil edərkən yalnız işçilərin effektiv işləməsinə kömək edəcək əşyalardan istifadə etmək lazımdır. Çünki, çalışan iş saatı ərzində bütün diqqətini işinə kökləməlidir. Onun diqqətini yayındıracaq cisimlər iş mühitindən uzaqlaşdırılmalıdır. Çalışanlar daima tibbi müayyənelərdən keçməli, xüsusi geyimlərdən istifadə etməlidirlər. Əməyin təhlükəsizliyi tədbirlərinin tətbiq edilməsi işçilərin hər birinə düşən orta illik məhsuldarlığı artırma bilər. Nəticədə, sosial sığortalara sərf edilmiş xərclər və əməklə bağlı itkilər azalar.

İlk tibbi yardım işçilərin sağlamlığı üçün vacibdir. İlk tibbi yardım ilə bağlı sertifikatı olmayanlar bu işlə məşğul ola bilməz. İşçilərin sağlamlığı və təhlükəsizliyi üçün əslində aşağıdakılara diqqət yetirilməlidir (Gök B., 2015: s. 17):

- a) Az təhlükəli iş yerlərində hər 20 çalışan üçün 1 ilk tibbi yardımçı;
- b) Təhlükəli iş yerlərində hər 15 çalışana 1 ilk tibbi yardımçı;

c) Çox təhlükəli iş yerlərində isə hər 10 çalışana 1 ilk tibbi yardımçının olması lazımdır.

İstehsalatdakı travmatizm hadisələrini kəmiyyət və keyfiyyətə qiymətləndirmək və görülmə tədbirlərin səmərəliliyinə, ümumilikdə, əməyin mühafizəsi işlərinin təşkilinə kəmiyyətə qiymət vermək üçün aşağıda göstərilən üsullardakı göstəricilərdən istifadə oluna bilər.

Statistik üsul travmatizmin şərti göstəricilərinə istinad etdiyinə görə həmin göstəricilər burada toplanır, qruplaşdırılan məlumatlar əsasında hesablanır və əmək mühafizəsi tədbirlərinin səmərəliliyinə kəmiyyətə konkret qiymət verilir.

Buradakı göstəricilər travmatizmin şərti göstəriciləri adlanır və aşağıdakılardır (Həsənov M.M., Abbasov C.Q., Cəfərov E.N., 2016: s.59-60):

1. Tezlik göstəricisi - Müəssisədə çalışan hər min nəfərə görə iş günündən çox əmək qabiliyyətlərinin itirildiyi hadisələrin tezliyini bildirir:

$$K_T = \frac{10^3 T}{P}$$

Burada:

T - Bədbəxt hadisələrin ümumi cəmi,

P - Siyahıdakı çalışanların orta sayı.

2. Ağırliq göstəricisi - Bir hadisəyə düşən, əmək qabiliyyəti olmayan iş günlərinin cəmini göstərir:

$$K_a = \frac{D}{T - T'}$$

Burada:

D – Bütövlükdə hadisələrin əmək qabiliyyəti olmayan iş günlərinin cəmi;

T - hadisələrin ümumi sayı;

T' – ölüm halı qeydə alınmış hadisələrin sayıdır.

3. Ölüm göstəricisi - hesabat dövründə müəssisənin hər 1000 işçisinə görə ölümlə nəticələnən bədbəxt hadisələrin sayını ifadə edir:

$$K_{\text{ö}} = \frac{10^3 T'}{P}$$

Burada:

T' - ölüm halı qeydə alınmış hadisələrin sayıdır.

4. İtkilər və ya istehsalatın təhlükəlilik göstəricisi

$$K_i = \frac{10^3 D}{P}$$

və ya

$$K_i = K_T \times K_a$$

5. Zədələnmələrdən müəssisəyə dəyən illik maddi zərər aşağıdakı kimi hesablanı bilər:

$$M=(0,6T+1,28 D) \times b + 8T$$

Burada:

M - müəssisəsinin illik maddi zərəri, man;

T - il ərzindəki bədbəxt hadisələrin sayı;

D - hadisələrə görə itən iş günlərinin cəmi, gün;

b - zərərçəkmiş şəxsin gündəlik orta əmək haqqı, man;

0,6 T - zədələnmə günlərində əlavə itki xarakterizə edir;

1,28 D - xəstəlik vərəqi üzrə məsrəfi xarakterizə edir;

8T - maddi yardımın orta miqdarının xarakteristikasıdır.

Dövlətə xəstəxana xətti ilə dəyən maddi zərəri isə aşağıdakı kimi hesablamaq olar:

$$M_1 = (B+b_1) \times D + 5,26 n_1 + 6,99 n_2$$

Burada:

D - xəstələnmə nəticəsində itən iş günlərinin cəmi, gün;

B - bir işçinin müəssisəyə gətirdiyi gündəlik orta gəlir;

b1 - işçiyə xəstəlik vərəqinə görə bir günə üçün verilən pul;

n₁ - Xəstələrin stasionarda yatdığı günlərin sayı, gün;

n₂ - ambulatoriya xəstələrinin sayı. Belə ki, xəstələnmə zamanı xəstə 4 dəfə poliklinikaya (məntəqəyə) gedir, 3 dəfə kliniki təhqiqat keçir.

Təsərrüfatlardakı travma və xəstəliklərlə əlaqəli itkilərin cəmi aşağıdakı düsturla hesablanır (Əliyev O.R., 2017: s.14):

$$\Pi_c = \sum \Pi_t + \sum \Pi_z : \text{man}$$

Burada:

Π_c – travma və xəstəliklərlə əlaqəli itkilərin cəmi.

$\sum \Pi_t$ - travmalarla əlaqəli itkilərin cəmi.

$\sum \Pi_z$ - xəstəliklərlə əlaqəli itkilərin cəmi.

İş şəraitinin əlverişsiz olması səbəbindən baş verən zədələnmə və xəstələnmələrin yaratdığı itkilərin hesabatı aparılır, nəticəsi analiz edilir, daha sonra isə bu analizin nəticələri əsasında əməyin təhlükəsizliyi üçün tədbirlər planı hazırlanır. Daha sonra işlənmiş tədbirlər tətbiq olunur, ən azı bir il təhlükəsizləşdirilmiş olan əmək şəraitində çalışdıqdan sonra əmək təhlükəsizliyi tədbirlərinin iqtisadi səmərəlilik hesabatı aparılır.

Ümumi qənaət hesablanarkən aşağıdakı düsturdan istifadə edilir (Əliyev N.Ə., 2010: s.23):

$$\Theta_o = \Pi_{c1} - \Pi_{c1}$$

Burada:

Π_{c1} – Əməyin mühafizəsi tədbirlərindən əvvəl travmalar ucbatından başa gələn itkilər.

Π_{c1} - Tədbirlərin tətbiqindən sonra travmalar nəticəsində yaranmış itkilər.

Cədvəl 1. İstehsalatda bədbəxt hadisələr

İllər	İstehsalatda bədbəxt hadisələr zamanı əmək qabiliyyətini itirən və ölənlərin sayı - cəmi, nəfər	Hər 1000 nəfər işləyəne	İstehsalatda bədbəxt hadisələrdə ölənlərin sayı – cəmi, nəfər	Hər 1000 nəfər işləyəne	Əməyin mühafizəsi tədbirlərinə çəkilən xərclər, min manat
2005	189	0,2	54	0,08	24265,2
2010	264	0,2	68	0,05	31596,6
2011	261	0,1	87	0,06	33573,8
2012	212	0,1	79	0,05	50507,2
2013	183	0,1	66	0,04	50800,7
2014	272	0,2	91	0,06	53428,7
2015	161	0,1	50	0,03	67873,5
2016	247	0,2	65	0,04	70620,1
2017	182	0,1	60	0,04	62075,8

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi

Link: https://www.stat.gov.az/source/labour/az/003_19.xls

Cədvəl 1-də illər üzrə Azərbaycan Respublikasında baş vermiş bədbəxt hadisə-

lər haqqında göstəricilər öz əksini tapmışdır. Əməyin mühafizəsinə çəkilən xərclərin ildən-ilə artırıldığı nəzərə çarpır. Digər göstəricilər isə sabit deyil. Artan-azalan qrafiklə dəyişirlər.

Təhlükəsiz əmək şəraitinin səmərəlilik hesabatının nəticələri və travmatizmin iqtisadi nəticələri mütəxəssislərlə hər il müzakirə edilməli, buraxılan səhvlər aradan götürülməli, gələcəkdəki tədbirlərin daha səmərəli planlaşdırılması üçün şərait yaradılmalıdır.

Əməyin təhlükəsizliyi tədbirlərini həyata keçirməklə, hər bir işçiyə düşən orta illik məhsul istehsalını artırmaq, əmək itkilərini azaltmaq və maddi xərclərə qənaət etmək mümkündür.

Əmək şəraitinin yaxşılaşdırılmasının iqtisadi cəhətdən səmərəli nəticələri aşağıdakılardır:

- Əmək qabiliyyəti artırıldığı üçün gəlirlərin artması;
- Peşə xəstəliklərinə, travmalara əlavə pul xərclənməməsi;
- Kadr axınının qarşısı alındığı üçün xərclərin azalması;
- Təklükəli və ağır şəraitdə işləyənlərə əlavə kompensasiyalar verilmədiyi üçün xərclərin azalması və s.

II Fəsil MÜƏSSİSƏDƏ ƏMƏYİN TƏHLÜKƏSİZLİYİNİN TƏŞKİLİ SƏVİYYƏSİNİN TƏHLİLİ

2.1. Müəssisədə əmək şəraiti və əməyin təhlükəsizliyi amillərinin təhlili

HƏBNEZ haqqında təhlillərimizdən öncə zavod barəsində olan məlumatlara nəzər yetirək.

NEZ keçmiş SSRİ Neft Sənayesi Nazirliyinin 29 iyul 1953-cü il tarixli əmrinə əsasən yaradılıb. 50 ildən artıq müddət ərzində NEZ-də 300 mln. tondan çox neft emal olunmuşdur. Günümüzdə Azərbaycan neftindən istehsal olunan 24 çeşid neft məhsulundan 21-i NEZ-də emal olunur. Bunlara avtomobil benzinləri, dizel, aviasiya üçün yanacaq və s. də aiddir. Respublikamızın neft məhsulları tələbatını tamamilə ödəyən NEZ-də istehsal edilən məhsulların 45%-i isə xarici ölkələrə satılır. 22 aprel 2004-cü il tarixində 50 illik yubileyinə və fəaliyyəti boyunca əldə etdiyi uğurlu göstəricilərə görə NEZ-ə ümummilli lider Heydər Əliyevin adı layiq görülmüşdür (<http://socar.az>).

Zavod 30 şöbə, 5 istehsalat, 21 sahə, iqtisadiyyat və uçot idarəsi, Rəhbərlik yanında aparatdan ibarətdir. Bundan əlavə zavodda HİK-si, Tibb məntəqəsi fəaliyyətdədir.

Zavodun tərkibində fəaliyyət göstərən istehsalatlar aşağıdakılardır:

Xam neftin ilkin emalı üzrə 2 N-li, katalitik riforming üzrə 3 N-li, koks istehsalı üzrə 4 N-li, katalitik kreking üzrə 5 N-li və əmtəə benzinlərinin hazırlanması üzrə 7 N-li istehsalatlardır.

Zavodun tərkibindəki sahələr isə aşağıdakılardır:

Xam neftin qəbulu və nəqli üzrə 1 N-li, naften turşuları istehsalı, suyun kimyəvi təmizlənməsi və reagent təsərrüfatı üzrə 6 N-li, keyfiyyətə nəzarət laboratoriyası üzrə 8 N-li sahə, çirkab suların bioloji təmizlənməsi, sənaye kanalizasiyası və su təchizatı üzrə 9 N-li sahə, neft məhsullarının qəbulu, saxlanması və göndərilməsi üzrə 10 N-li sahə, neft məhsullarının qəbulu və göndərilməsi üzrə 11 N-li sahə, azot-oksigen və texniki hava istehsalı üzrə 12 N-li sahə, təmir-quraşdırma üzrə 13 N-li sahə, istilik təchizatı, elektrik avadanlıqlarının təmiri və xidməti üzrə 14 N-li

sahe, dəmiryolunun xidməti üzrə 15 N li sahə, nəzarət ölçü cihazları və avtomatika vasitələri üzrə 16 N-li sahə, təmir-tikinti və abadlaşdırma üzrə 17 N-li sahə, anbar təsərrüfatı üzrə 18 N-li sahə, 19, 20, 23, 25 N-li sahələr texnoloji, 21 N-li sahə bitum üzrə, 26 N-li sahə məhsulun yüklənməsi və göndərilməsi üzrə, mühafizə qurğuları və rabitə üzrə 22 N-li sahə, texnoloji proseslərin tədqiqatı üzrə 24 N-li sahələrdir (Bayramov A., 2017: s. 9).

Şöbə, istehsalat və sahələrdə (gündəlik) iş rejimi 8 saat, növbəli iş rejimində isə 08:00-dan 20:00-dək, 20:00-dan 08:00-dəkdir.

H.Əliyev adına NEZ-da çoxlu miqdarda tez alışan, yanğın və partlayış təhlükəli maye, qaz halında neft və neft məhsulları emal olunur. Neft emalı zavodunda təhlükə mənbələri aşağıdakılardır:

- ❖ Zavodun ərazisində xam neft, müxtəlif neft məhsulları, yüksək, orta və aşağı təzyiqli qaz, iti və işlənmiş buxar, turşu, qələvi və s. nəql edən külli miqdarda boru kəmərləri vardır. Bu boru kəmərlərində baş verən hər hansı bir mexaniki zədə, yeyilmə, korroziya, təbii fəlakət və s. nəticəsində baş verə biləcək deşilmə, çatlama, fləns birləşmələrinin boşalması zamanı sızmalar böyük qəzalara, bədbəxt hadisələrə, ekoloji fəlakətlərə səbəb ola bilər.

- ❖ Zavodun texnoloji qurğularında yüksək təzyiq altında olan aparat və avadanlıqlar, vakkum şəraitində işləyən aparatlar yüksək təhlükə mənbəyidir.

- ❖ Texnoloji qurğulardakı yüksək temperatur altındakı aparatlar, avadanlıqlar, maşınlar, sobalar və boru kəmərlərindəki nasazlıqlar;

- ❖ Zavodun ərazisindəki yüksək gərginlikli elektrik qurğuları, yarımstansiyalar, maşın və mexanizmlər;

- ❖ Məşəl təsərrüfatında baş verə biləcək nasazlıqlar, qəzalar və s. nəticəsində ərazinin qazlaşması;

- ❖ Zavoddakı səs-küy, titrəmə, qazlılıq, tozluluq, ionlaşan şüalanma mənbələri işçilərin sağlamlığına böyük mənfi təsir göstərə bilər.

Nasosların, kompressorların və digər mexanizmlərin hərəkət edən və fırlanan hissələrinin üzəri qoruyucu örtüklə örtülməlidir. Təzyiq altında işləyən aparatların istismarı zamanı texnoloji rejimə dəqiq əməl olunmasına, xüsusilə təzyiq,

temperatur , işçi mühitin tərkibi və səviyyəsinə nəzarət etmək lazımdır. Bu zaman monometr, vakkummetr, termometr, səviyyəölçən cihazların, qoruyucu klapanların, membranların sazlığına nəzarət etmək lazımdır. Boru kəmərləri, avadanlıqlar və aparatlardan neft məhsulu sızmalarına yol verilməməlidir. Yüksəklikdə (yerdən ən azı 1,5 m hündürlükdə yerləşən avadanlıqlara xidmət etmək üçün xüsusi məhəccərli meydançalar düzəldilməlidir. Pilləkənlər və keçidlər möhkəm konstruksiyalı olmalıdır və hündürlüyü 1m-dən az olmayan məhəccərlə təmin olunmalıdır. Pilləkənlərin eni 70 sm-dən az pillələr arasındakı hündürlük 25 sm-dən çox, pillələrin enliyi 12 sm-dən az olmamalıdır. Elektrik qurğuları və avadanlıqlar həm açıq meydançalarda, həm də yüksək rütbətli, temperaturlu binalarda, habelə qazlarla, buxar və aerosollarla çirklənmiş binalarda da istismar olunur. Bu şərait onların cərəyan keçirən hissələrinin izolyasiyasının sıradan çıxmasına səbəb olur.

Elektrik qurğuları və avadanlıqlarının istismarının spesifik xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onların cərəyan keçirən naqillərinin izolyasiyasının sıradan çıxması zamanı həmin avadanlıqların korpusları cərəyan altında olur, lakin bu təhlükə barədə insanları xəbərdar edən heç bir xarici əlamət olmur. İnsanın elektrik cərəyanına reaksiyası yalnız cərəyan onun bədənindən keçdikdə baş verir. Elektrik cərəyanının təsiri ilə baş verən bədbəxt hadisələrin əsas səbəbləri aşağıdakılardır:

- ❖ Cərəyan altında olan avadanlığın cərəyan keçirən hissələrinə təhlükəli məsafədə yaxınlaşmaq və ya onlara təsadüfən toxunma;
- ❖ İzolyasiyasının zədələnməsi və ya digər səbəblərdən elektrik avadanlığının metal korpuslarına, örtüklərinə və s. cərəyanın keçməsi;
- ❖ Cərəyan kəsildikdən sonra elektrik avadanlıqlarının cərəyan keçirən hissələrində adamlar işləyərkən səhvən elektrik cərəyanının qoşulması;

Elektrik cərəyanı insan orqanizmindən keçərkən ona termiki, bioloji və elektrolit təsir göstərir. Turşu, qələvi və s. aqressiv maddələr nəql edən nasosların, boru kəmərlərinin flens birləşmələri, armaturların birləşmə yerləri xüsusi qoruyucu örtüklərlə örtülməlidir. Bu cür maddələrin doldurulub-boşaldılması, saxlanması və istifadəsi ilə məşğul olan sahələrdə xüsusi su fəvvarələri (fontanları) quraşdırılmalıdır.

Turşu, qələvi və digər aqressiv maddələr insanın bədəninə düşdükdə kimyəvi yanq əmələ gətirir. Laboratoriyalarda insan orqanizminə güclü təsir göstərən zəhərli və digər zərərli maddələrdən istifadə etməklə görülən işlər sorucu şkaflarda istifadə edilməlidir. Bu cür maddələrlə işləyən sahələrdə isə ventilyasiya sistemləri quraşdırılır. Zəhərli maddələrin saxlanması üçün xüsusi anbarlar və şkaflar olmalıdır. Zəhərli və aqressiv mayeləri xüsusi səbətlərdə daşımaq lazımdır. Kimyəvi yanqların baş verməsinin qarşısını almaq üçün aparatlar onların armaturları, kommunikasiyalar düzgün quraşdırılmalı, yükləmə boşaltma və daşınma işləri mexanikləşdirilməli və bu zaman texnoloji rejimə düzgün əməl olunmalı, qoruyucu vasitələrdən xüsusi geyimlərdən, qoruyucu eynəkdən və respiratorlardan istifadə etmək lazımdır. Bədənə və gözə turşu və ya qələvi düşdükdə, həmin yeri uzun müddət güclü su axını ilə yumaq lazımdır. İş yerləri təmiz və səliqəli saxlanmalıdır. İş yerlərindəki avadanlıqlar, cihazlar, qoruyucu vasitələr, blokirovka və siqnalizasiya qurğuları, rabitə vasitələri saz, işə yararlı vəziyyətdə olmalıdır. Texnoloji qurğuların istismarı zamanı rejimdən kənara çıxmalara yol verilməməlidir. Daimi iş yerlərindən kənar yerlərdə iş görmək zərurəti yarandıqda həmin yerlər texniki təhlükəsizlik tələblərinə uyğun hazırlanmalı və lazımi qoruyucu vasitələrlə təmin olunmalıdır.

İşçilərin istifadə etdikləri alətlər, vasitələr, qoruyucular, tərtibatlar və s. texniki təhlükəsizlik tələblərinə tam cavab verməlidir. Alətlər xüsusi şkaflarda saxlanılmalı iş qurtardıqdan sonra yuyulub təmizlənməlidir. Qayka açarlar qaykaların ölçülərinə uyğun gəlməlidir. Qaykaların ölçülərindən böyük, standartı uyğun gəlməyən, kустar üsulla və ya əl ilə düzəldilmiş açarlardan istifadə etmək olmaz. Qaz təhlükəli (partlayış ehtimalı olan) yerlərdə qığılcım verməyən alətlərdən istifadə olunmalıdır. Hər bir qaz təhlükəli obyektə qəza halları üçün ehtiyat alətlər dəsti olmalıdır.

Cədvəl 2-də attestasiya olunmuş iş yerləri, zərərli iş yerləri və fiziki ağır işlər barədə göstəricilər öz əksini tapmışdır. Göründüyü kimi 27 istehsalat və sahədə yerləşən 976 iş yerində 3541 nəfərin attestasiyası aparılmışdır. Bunlardan 1127 nəfərini qadınlar təşkil edir. İstehsalat və sahələrin çoxunda kişilər qadınlara nisbətən sayca çoxluq təşkil edir.

Cədvəl 2. 2017-ci ildə attestasiya olunmuş, zərərli iş yerləri və işçilərin say tərkibi haqqında

Sıra sayı	İstehsalat və sahələrin №-si	Attestasiya olunmuş iş yerləri			Zərərli iş yerləri			Fiziki ağır iş		
		İş yeri	İşləyənlər		İş yeri	İşləyənlər		İş yeri	İşləyənlər	
			Cəmi	Qadın		Cəmi	Qadın		Cəmi	Qadın
1	1 №	19	70	30	9	59	27	—	—	—
2	2 №	36	154	29	10	125	24	—	—	—
3	3 №	32	113	21	10	88	16	—	—	—
4	4 №	33	190	21	12	168	18	3	110	1
5	5 №	39	191	29	11	158	22	—	—	—
6	6 №	14	45	19	4	34	16	—	—	—
7	7 №	28	148	38	10	121	32	—	—	—
8	8 №	39	264	238	18	240	218	—	—	—
9	9 №	45	176	55	16	145	48	—	—	—
10	10 №	21	80	17	8	68	14	—	—	—
11	11 №	21	97	33	8	86	30	—	—	—
12	12 №	20	54	14	8	42	10	—	—	—
13	13 №	62	300	14	23	251	2	—	—	—
14	14 №	40	174	40	11	113	28	—	—	—
15	15 №	10	38	2	1	13	—	—	—	—
16	16 №	34	124	46	10	76	25	—	—	—
17	17 №	36	168	71	9	41	10	—	—	—
18	18 №	16	44	12	1	1	—	—	—	—
19	19 №	27	76	23	9	57	18	—	—	—
20	20 №	21	87	20	8	69	16	—	—	—
21	21 №	20	61	13	7	46	10	—	—	—
22	22 №	24	71	34	1	4	—	—	—	—
23	23 №	24	93	16	10	76	12	—	—	—
24	24 №	41	118	100	17	82	71	—	—	—
25	25 №	25	111	37	9	92	32	—	—	—
26	26 №	35	166	39	17	140	34	—	—	—
27	İdarə aparatı	214	328	116	—	—	—	—	—	—
Cəmi		976	3541	1127	257	2395	733	3	110	1

Mənbə: Heydər Əliyev adına Neft Emalı Zavodunda 2017-ci il attestasiya nəticələrinə əsasən iş yerləri, zərərli və təhlükəli amillər və işçilərin say tərkibi haqqında məlumat (2017)

Yalnız keyfiyyətə nəzarət laboratoriyası üzrə 8 N-li sahədə və texnoloji proseslərin tədqiqatı üzrə 24 N-li sahədə qadınların sayı kişilərdən üstündür. Cədvəl 2-dən də göründüyü kimi istehsalat və sahələrdəki iş yerlərinin təqribən 27%-i zərərli iş yeri sayılır. Bu göstərici az görsənsə də zərərli iş yerində işləyən

işçilərin sayı kifayət qədər çoxdur. Belə ki bu sahələrdəki işçilərin təqribən 68%-i zərərli iş yerində çalışanlardır. Zərərli iş yerlərindəki qadınların sayı ümumi qadın işçilərin sayının 65%-ini təşkil edir. Bu da kifayət qədər böyük göstəricidir.

Kişilərdə isə bu göstərici 69%-dir. Yalnız İdarə aparatında zərərli iş yeri yoxdur. Keyfiyyət nəzarət laboratoriyası üzrə 8 N-li sahə və texnoloji proseslərin tədqiqatı üzrə 24 N-li sahələr də zərərli iş yerlərində işləyən qadınların sayının kişilərinkindən çox olması ilə fərqlənir.

Zavod ərazisində fiziki ağır işlər yalnız koks istehsalı üzrə 4 N-li istehsalatda cəmlənmişdir. Burada 1-i qadın olmaqla 110 nəfər fiziki cəhətdən ağır işlə məşğul olurlar. Fiziki ağır iş yerlərinin sayı 3-dür. Yəni zavod ərazisindəki 976 iş yerindən sadəcə 0,3%-i fiziki ağır iş yeri kimi qiymətləndirilir. 4 №-li istehsalatdakı işçilərin 58%-i fiziki ağır işlə məşğul olurlar. Bu nisbətən böyük göstərici kimi görünərsə də, zavoddakı ümumi işçilərin sayına əsasən fiziki ağırlıqla bağlı işin əmsalını hesablasaq cəmi 3% edər. Bu da kifayət qədər kiçik göstərici hesab olunur.

Neft Emalı Zavodundakı səs-küy və titrəmə amillərini tədqiq edərkən 3-cü cədvəldəki göstəricilərə diqqət etmək lazımdır. Zavoddakı 976 iş yerindən 226-sı səs-küy amili ilə üzləşilir. Bu ümumi iş yerlərinin sadəcə 23%-ini təşkil etsə də, bütün işçilərin 63%-inə təsir edən bir amildir. Belə ki 3541 işçidən 2227-si səs-küy amilinin təsirinə məruz qalır.

Zavod ərazisindəki qadınların 61%-i, kişilərin isə 64%-i bu zərərli təsirlə rastlaşır. Təkcə İdarə aparatı ilə mühafizə qurğuları və rabitə üzrə 22 N-li sahədə çalışanlar səs-küy zərərli amilindən uzaq qala bilirlər. İş yerlərindən 51-i titrəmə zərərli amili ilə qarşılaşır. Bu da ümumi iş yerlərinin 5%-ini əhatələyir. Zavoddakı 3541 işçidən 797-si, yəni 22%-i bu amillə üzləşir. İşçi qadınların 9%-i, kişilərin isə 29%-i titrəməyə məruz qalır. Xam neftin qəbulu və nəqli üzrə 1 N-li, keyfiyyət nəzarət laboratoriyası üzrə 8 N-li, saxlanması və göndərilməsi üzrə 10 N-li, neft məhsullarının qəbulu və göndərilməsi üzrə 11 N-li, istilik təchizatı, elektrik avadanlıqlarının təmiri və xidməti üzrə 14 N-li, dəmiryolunun xidməti üzrə 15 N li, nəzarət ölçü cihazları və avtomatika vasitələri üzrə 16 N-li, təmir-tikinti və abadlaşdırma üzrə 17 N-li, anbar təsərrüfatı üzrə 18 N-li, mühafizə qurğuları və

rabitə üzrə 22 N-li, texnoloji proseslərin tədqiqatı üzrə 24 N-li sahələrdə, əmtəə benzinlərinin hazırlanması üzrə 7 N-li istehsalatda, İdarə aparatında isə titrəmə amilinə rast gəlinmir.

Cədvəl 3. 2017-ci il attestasiya nəticələrinə əsasən iş yerləri, səs-küy, titrəmə amilləri və işçilərin say tərkibi haqqında məlumat

Sıra sayı	İstehsalat və sahələrin №-si	Səs-küy			Titrəmə		
		İş yeri	İşləyənlər		İş yeri	İşləyənlər	
			Cəmi	Qadın		Cəmi	Qadın
1	1 №	8	58	27	—	—	—
2	2 №	10	125	24	3	73	—
3	3 №	10	88	16	2	28	1
4	4 №	11	164	14	3	123	1
5	5 №	11	158	22	3	93	—
6	6 №	4	34	16	2	24	16
7	7 №	7	90	28	—	—	—
8	8 №	15	233	215	—	—	—
9	9 №	16	145	48	4	65	25
10	10 №	6	40	6	—	—	—
11	11 №	2	58	23	—	—	—
12	12 №	8	42	10	3	24	9
13	13 №	22	249	2	6	133	1
14	14 №	10	111	28	—	—	—
15	15 №	1	13	—	—	—	—
16	16 №	7	49	12	—	—	—
17	17 №	5	23	10	—	—	—
18	18 №	1	1	—	—	—	—
19	19 №	9	57	18	1	6	—
20	20 №	7	60	13	4	49	13
21	21 №	7	46	10	2	20	1
22	22 №	—	—	—	—	—	—
23	23 №	10	76	12	4	35	1
24	24 №	14	75	65	—	—	—
25	25 №	8	92	32	4	54	18
26	26 №	17	140	34	10	70	21
27	İdarə aparatı	—	—	—	—	—	—
Cəmi		226	2227	685	51	797	107

Mənbə: Heydər Əliyev adına Neft Emalı Zavodunda 2017-ci il attestasiya nəticələrinə əsasən iş yerləri, zərərli və təhlükəli amillər və işçilərin say tərkibi haqqında məlumat (2017)

Cədvəl 4-də isə qazlılıq, tozluluq, ionlaşan şüalanma amilləri haqqında olan göstəricilər verilmişdir. Müəssisədə qazlılıq amilinə məruz qalan işçilərin ümumi sayı 2128 nəfərdir ki, bunların da 688 nəfərini qadınlar təşkil edir.

Cədvəl 4. 2017-ci il attestasiya nəticələrinə əsasən iş yerləri, qazlılıq, tozluluq, ionlaşan şüalanma amilləri və işçilərin say tərkibi haqqında məlumat

Sıra sayı	İstehsalat və sahələrin №-si	Qazlılıq			Tozluluq			İonlaşan şüalanma		
		İş yeri	İşləyənlər		İş yeri	İşləyənlər		İş yeri	İşləyənlər	
			Cəmi	Qadın		Cəmi	Qadın		Cəmi	Qadın
1	1 №	8	59	27	1	1	—	—	—	—
2	2 №	9	124	24	2	2	—	—	—	—
3	3 №	9	87	16	3	8	—	—	—	—
4	4 №	11	163	14	9	144	18	—	—	—
5	5 №	10	157	22	1	1	—	—	—	—
6	6 №	4	34	16	—	—	—	—	—	—
7	7 №	9	121	32	1	1	—	—	—	—
8	8 №	18	240	218	3	59	56	—	—	—
9	9 №	12	111	38	3	12	4	—	—	—
10	10 №	8	68	14	1	1	—	—	—	—
11	11 №	8	86	30	—	—	—	—	—	—
12	12 №	6	31	5	2	3	—	—	—	—
13	13 №	16	186	2	16	155	1	1	2	—
14	14 №	3	8	3	2	39	4	—	—	—
15	15 №	—	—	—	—	—	—	—	—	—
16	16 №	7	67	24	4	10	1	—	—	—
17	17 №	4	23	10	7	31	10	—	—	—
18	18 №	—	—	—	—	—	—	—	—	—
19	19 №	8	56	18	2	9	1	—	—	—
20	20 №	7	68	16	1	1	—	—	—	—
21	21 №	7	46	10	1	1	—	—	—	—
22	22 №	1	4	—	—	—	—	—	—	—
23	23 №	9	75	12	1	1	—	—	—	—
24	24 №	17	82	71	1	6	6	—	—	—
25	25 №	9	92	32	—	—	—	—	—	—
26	26 №	17	140	34	—	—	—	—	—	—
27	İdarə aparatı	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Cəmi		217	2128	688	61	485	101	1	2	—

Mənbə: Heydər Əliyev adına Neft Emalı Zavodunda 2017-ci il attestasiya nəticələrinə əsasən iş yerləri, zərərli və təhlükəli amillər və işçilərin say tərkibi haqqında məlumat (2017)

Qazlılıq təsiri olan iş yerlərinin sayı isə 217-dir. Bu da bütün iş yerlərinin 22%-ini tutur. İşçilərin 60%-i (kişilərin 60%-i, qadınların isə 61%-i) bu zərərli təsirlə üzləşirlər. Dəmiryolunun xidməti üzrə 15 N-li, anbar təsərrüfatı üzrə 18 N-li

sahələrlə İdarə aparatında bu təsirə demək olar ki, rast gəlinmir.

Tozluluq iş yerlərindən 61-inə, işçilərdən isə 101-i qadın olmaqla 485 nəfərə mənfi təsir göstərir. Çalışanların 13%-i (Qadınların 9%-i, kişilərin 16%-i) tozluluqla rastlaşır. Koks istehsalı üzrə 4 N-li, təmir-quraşdırma üzrə 13 N-li sahələrdə tozluluq digər sahə və istehsalatlara nisbətən daha çox müşahidə olunur. Bunun əksinə, suyun kimyəvi təmizlənməsi və reagent təsərrüfatı üzrə 6 N-li, neft məhsullarının qəbulu və göndərilməsi üzrə 11 N-li, dəmiryolunun xidməti üzrə 15 N-li, anbar təsərrüfatı üzrə 18 N-li, mühafizə qurğuları və rabitə üzrə 22 N-li, texnoloji 25 N-li, məhsulun yüklənməsi və göndərilməsi üzrə 26 N-li sahələrlə İdarə aparatında tozluluğa demək olar ki, heç rastanmır.

Zavod ərazisində yalnız təmir-quraşdırma üzrə 13 N-li sahədə ionlaşan şüalanma müşahidə olunur. Bu da 1 iş yerini və 2 işçini əhatə edir.

Yuxarıdakı faiz və göstəricilərə əsasən deyə bilərik ki, Neft Emalı Zavodunda zərərli iş yerləri, səs-küy, qazlılıq amilləri işçilərə böyük ölçüdə təhlükəli təsir göstərir. Titrəmə, tozluluq amilləri nisbətən daha az miqdarda mənfi təsirə malikdir. Fiziki ağır işlər və ionlaşan şüalanma amilləri isə cüzi miqdara sahibdir. Yəni, zavod işçiləri üçün o qədər də böyük təhlükə sayılmır.

Cədvəl 5. Dövlət nəzarəti orqanlarının göstərişlərinin yerinə yetirilməsi

Sıra sayı	Nəzarət orqanının adı	Göstərişlərin sayı	Aşkar edilən pozuntuların sayı	Aradan qaldırılan pozuntuların sayı
1	Azərbaycan Respublikası Fövqəladə Hallar Nazirliyi Sənayedə İşlərin Təhlükəsiz Görülməsi və Dağ-Mədən Nəzarəti Dövlət Agentliyi	15	270	192
2	Azərbaycan Respublikası Fövqəladə Hallar Nazirliyi Dövlət Yanğından Mühafizə Xidməti Neftayırma Müəssisələri üzrə Yanğından Mühafizə Dəstəsi	1	126	21
Cəmi		16	396	213

Mənbə: Heydər Əliyev adına Neft Emalı Zavodunun ayrı-ayrı struktur bölmələrində 2018-ci ilin birinci yarımili üçün əmək şəraitinin vəziyyəti haqqında məlumat. (2018)

Cədvəl 5-də Dövlət nəzarəti orqanları tərəfindən aşkarlanmış pozuntuların sayı və onlardan neçəsinin aradan qaldırıldığı barədə göstəricilər yer almışdır.

Heydər Əliyev adına Neft Emalı zavodunda 2018-ci il üzrə illik əmək haqqı 34164000 manat müəyyən edilmişdir. Zavodda əmək şəraitinin yaxşılaşdırılması üçün görülməli tədbirlərə illik əmək haqqının 3%-i qədərində vəsait ayrılır. 2018-ci il üzrə bu məbləği 1025000 manat təşkil edir.

Bu məbləğ aşağıdakı sahələri təkmilləşdirmək üçün bölünmüşdür (Bayramov, 2018: s. 1-12):

➤ Texnoloji, qaldırıcı-nəqliyyat və digər istehsalat avadanlıqlarının QOST 12.2.003-74 “ƏTSS istehsalat avadanlıqları, ümumi təhlükəsizlik tədbirləri” , digər əmək təhlükəsizliyi üzrə normativ-texniki sənədlərin tələblərinə uyğun təkmilləşdirilməsi

➤ Əmək təhlükəsizliyi üzrə kabinetlərin, guşələrin, səyyar laboratoriyaların, sərgilərin təşkil edilməsi, lazımi cihazların, öyrədici texniki və əyani vasitələrin, nümayiş aparatlarının və s. alınması.

➤ Sanitariya, məişət otaqlarının СНиП Н-92-76 “Sənaye müəssisələrinin köməkçi binaları, layihələndirmə normaları” tələblərinə əsasən genişləndirilməsi, yenidən qurulması, təchizatı.

➤ İstehsalat və köməkçi binaların havatəmizləmə qurğuları və istilik sistemləri ilə yenidən təchiz olunması, iş yerlərində normal istilik rejiminin və mikroiklimin təmini məqsədiylə istilik, su, hava pərdələrinin və hava duşlarının quraşdırılması.

➤ İşçilərin təhlükəsizliyinin təmini məqsədiylə müəssisə ərazisində, tikinti meydançalarında səkilərin, keçidlərin, tunellərin qurulması və s.

Fövqəladə Hallar Nazirliyinin Sənayedə İşlərin Təhlükəsiz Görülməsi və Dağ-Mədən Nəzarəti Dövlət Agentliyinin 07-14 may 2018-ci il tarixlərində aparılan kompleks yoxlama zamanı bəzi nöqsanlar aşkar olunmuşdur. Bu nöqsanların sayı 146 idi. Zavod rəhbərliyi həmin nöqsanların aradan qaldırılması ilə bağlı tədbirlər planı hazırlamış və icrası üçün göstəriş vermişdir. Problemlərdən 106-sı həll olunsada, 40-ı həll edilməmişdir (Bayramov, 2018: s. 1-11).

Ümumiyyətlə müəssisədə əmək şəraitini yaxşılaşdırmaq və sağlamlaşdırmaq üçün planlaşdırılmış nomenklatur tədbirlərin yerinə yetirilməsi məqsədiylə plan

üzrə 447200 manat pul ayrılmalı idi (2018). Lakin faktiki olaraq 336800 manat vəsaitdən istifadə edilib. (İbrahimov R., 2018: s. 7).

2.2. İstehsalat sanitariyasının qiymətləndirilməsi

İşləyənlərə zərərli istehsalat faktorlarının təsirinin qarşısını alan və ya onların təsirini azaldan təşkilati tədbirlər və texniki vasitələr sistemi istehsalat sanitariyası adlanır. Zərərli istehsalat faktorları elə istehsalat faktorlarına deyilir ki, onların işləyənlərə təsiri müəyyən şəraitdə xəstələnməyə və ya iş qabiliyyətinin azalmasına səbəb olur. Zərərli maddələr (istehsalat zəhəri) dedikdə, xammal, aralıq və son məhsullar habelə qarışıqlar, köməkçi vasitələr, katalizatorlar və tullantılar ola bilər. Zərərli maddələr insan orqanizminə nəfəs orqanları, mədə-bağırsaq traktı, zədələnmiş və zədələnməmiş dəri vasitəsi ilə keçə bilər. Qaz, buxar, duman, aerosol, toz halında olan zərərli maddələr orqanizmə əsasən (95-98%) nəfəs orqanları vasitəsi ilə keçir. Mədə-bağırsaq traktı ilə insan orqanizminə zərərli maddələr əsasən çirkli əllərlə qida qəbul etdikdə və siqaret çəkdikdə keçə bilər. Dəri vasitəsi ilə insan orqanizminə pıyda yaxşı həll olan zərərli maddələr keçə bilər. Bunlara misal olaraq etil, metanol, fenol, aromatik karbohidrogenləri və s. göstərmək olar. Həmin maddələrin işçi zonadakı havanın 1m³-dəki qatılığı nəzərə alınır. Zərərli maddələr orqanizmə təsir dərəcəsinə görə 4 sinfə bölünür: (Bayramov A., 2017: s. 8).

1. Fövqəladə qorxulu maddələr 0,1 mq/m³-dən az
2. Çox qorxulu maddələr 0,1-1 mq/m³
3. Qorxulu maddələr 1,1-10 mq/m³
4. Az qorxulu maddələr 10 mq/m³-dən çox

Zərərli maddələrin işçi zonada buraxıla bilən qatılıq həddi elə bir həddi olmalıdır ki, işçilər 8 saatlıq iş günü ilə uzun müddət işlədikdə zəhərlənmə, peşə xəstəliyi və ya orqanizmdə başqa dəyişikliklər baş vermir. Buraxıla bilən qatılıq həddi karbohidrogen buxarları üçün 300 mq/m³, furfural üçün 10 mq/m³, toluol üçün 50 mq/m³ olunmuşdur.

Hava dəyişkənliyi yaratmaq üçün, bir-biri ilə əlaqəli qurğular və proseslər kompleksi ventilyasiya adlanır. Ventilyasiya istehsalat binalarından çirkənlənmiş,

qızmış (soyumuş) havanın kənarlaşdırılması və onun əvəzinə təmiz, soyuq (isti) havanın verilməsi üçün tətbiq olunur. Bunun nəticəsində işçi zonada lazımi əlverişli hava mühiti yaranır. İstehsalat binalarında hava dəyişikliyinə üsulundan asılı olaraq ventilyasiya təbii və süni olur. Təbii ventilyasiya zamanı havanın dəyişməsi təbii faktorlar (istilik təzyiqi, küləyin təsiri) hesabına baş verir. Süni ventilyasiya zamanı hava mexaniki qurğuların (ventilyatorların və s.) köməyi ilə dəyişdirilir.

Qəza ventilyasiyası texnoloji rejimin pozulması və qəza nəticəsində istehsalat binalarına partlayış təhlükəli və toksiki qaz və buxarların gözlənilmədən yığılması zamanı orada intensiv hava dəyişkənliyi yaratmaq üçün nəzərdə tutulur. Qəza ventilyasiyaları yalnız sorucu olur. Qəza ventilyasiya sistemləri avtomatik işə düşməlidir. Bundan əlavə qəza ventilyasiyasının yerli əllə işə salma qurğusu, bəzən isə əməliyyat otaqlarında pultla işə salma qurğusu olur. Qəza ventilyasiyasının məhsuldarlığı nasosxana və kompressorxananın bütün həcmnin havasını 8 qat dəyişdirmək gücündə, digər-istehsalat binaları üçün isə 8 qatdan az olmayaraq hava dəyişkənliyi yaratmaq gücündə hesablanır. Bu zaman əsas ventilyasiyanın məhsuldarlığını da nəzərə almaq lazımdır.

Ventilyasiya bir-biri ilə əlaqəli mürəkkəb sistem olduğuna görə düzgün istismar olunmalı, həmişə saz, işə yararlı vəziyyətdə saxlanılmalıdır. Ventilyasiya sistemlərini istismara verməzdən əvvəl, habelə onun avadanlıqlarının təmirindən sonra texniki və sanitariya gigiyenik sınaqdan keçirilməlidir. Sınağın nəticəsində əldə olunan bütün göstəricilər, ventilyasiya sisteminin texniki vəziyyətini təyin edən sənədə, sistemin texniki pasportuna yazılır. Bütün ventilyasiya qurğuları üçün xüsusi istismar təlimatı tərtib olunur. İş rejiminə görə ventilyasiya sistemləri fasiləsiz və dövrü olur. İstismar zamanı ventilyasiya sisteminin əvvəlki (ilkin) məhsuldarlığının saxlanılmasına fikir verilməlidir.

Dövrü (periodik) işlənən ventilyasiya sistemi işə başlamazdan 15 dəqiqə tez işə salınır. Bu zaman əvvəlcə sorucu sonra isə hava vuran sistem işə salınır. Ventilyasiya sistemləri əks ardıcılıqla dayandırılır.

Düzgün layihələnmiş və yerinə yetirilmiş sənaye işıqlanması əmək məhsuldarlığını artırır, məhsulun keyfiyyətini yaxşılaşdırır, işləyənlərə müsbət

psixoloji təsir göstərir, əməyin təhlükəsizliyini artırır və istehsalat zədələnmələrini azaldır. Düzgün olmayan işıqlanma istehsalat zədələnmələrinin səbəbi ola bilər, işıqlandırma qurğularının istismarı, layihələnməsi və quraşdırılması zamanı buraxılan səhvlər yanğın və partlayış təhlükəli sexlərdə partlayışa, yanğına və bədbəxt hadisəyə gətirib çıxara bilər. Tələb olunan işıqlanma səviyyəsi yerinə yetirilən işlərin dəqiqlik dərəcəsinə əsasən müəyyən olunur.

İstehsalat binaları gündüz vaxtı bir qayda olaraq təbii işıqla işıqlandırılır. Təbii işıqlanma ilin, günün vaxtından və metroloji faktorlardan (buludluluqdan, yer səthinin əksətmə qabiliyyətindən) asılıdır. Pəncərələrdən düşən təbii işıqlanma , işıqlanma əmsalı adlanan kəmiyyətlə, pəncərələrin sahəsinin otağın döşəməsinin sahəsinə olan nisbəti ilə hesablanır. Neft emalı müəssisələrinin sexləri üçün işıqlanma əmsalı 1/6-1/5 aralığında götürülür. İş yerlərinin işıqlandırılması təkcə işıqlanma əmsalından deyil, otağın dərinliyindən, döşəmədən pəncərəyə qədər olan məsafədən, başqa binalarla qaranlıqlaşma dərəcəsindən də asılıdır. Pəncərə şüşələrinin çirklənməsi binanın işıqlanmasını 5-7 dəfə azalda bilər (Bayramov A., 2017: s. 9).

Süni işıqlanma binalarda və açıq havada təbii işıqlanma kifayət etmədikdə və sutkanın qaranlıq vaxtı üçün nəzərdə tutulur. Süni işıqlanmanın 2 növü: ümumi və kombinə olunmuş (bu zaman ümumi işıqlanmaya yerli, işıq selini bilavasitə iş yerlərinə toplayan işıqlanma əlavə olunur) olur. İstehsalat binalarında həm ümumi həm də yerli işıqlanmadan istifadə edilir. Funksional təyinatına görə süni işıqlanmanın işçi, qəza və xüsusi işıqlanma kimi növləri var. İşçi işıqlandırma bütün binalarda və işıqlandırılmalı olan ərazilərdə normal işi, insanların və nəqliyyatın gediş-gəlişini təmin etmək üçün məcburidir.

Qəza işıqlanması işçi işıqlanmanın gözlənilmədən kəsilməsi zamanı istehsalat binalarını minimum işıqlandırmaq məqsədi ilə nəzərdə tutulur.

Xüsusi işıqlanmanın növbətçi (qeyri iş vaxtı işıqlandırma üçün), mühafizə (gecə vaxtı mühafizə olunan obyektin sərhədləri boyu işıqlanmanı təmin etmək üçün), təxliyə (təxliyə üçün), qəza işıqlanması (qəza vəziyyətində işçi işıqlanma söndükdə insanların binalardan təxliyə olunması üçün) kimi növləri vardır.

Bəzi istehsal prosesləri müəyyən səs-küy və titrəmə ilə müşayiət olunur. Heydər

Əliyev adına Bakı Neft Emalı Zavodunda səs-küy və titrəmə mənbələri əsasən maşın və mexanizmlər, texnoloji qurğular və aparatlardır. Bunların içərisində maye və qazlar böyük sürətlə hərəkət edir, sürtünmə və pulsvari hərəkət əmələ gətirir. Belə səs-küy və titrəmə mənbələrinə kompressorları, nasosları, ventilyasiya qurğularını, boru kəmərlərini, qarışdırıcıları, elektrik mühərriklərini və başqa texnoloji avadanlıqları göstərmək olar. İş yerlərində səs-küy və vibrasiyanın səviyyəsinin artması insan orqanizminə və onun əmək fəaliyyətinə mənfi təsir göstərir. Uzun müddət səs küyün təsiri eşitmə kəskinliyini azaldır, qan təzyiqini dəyişir, diqqəti zəiflədir, görmə qabiliyyətini pisləşdirir, hərəkət mərkəzlərində dəyişiklik yaradır. İntensiv səs-küy xüsusi ilə əsəb və ürək-damar sistemlərinə zərərli təsir edir.

Aparatların, maşınların, kommunikasiya və qurğuların hissələrinin rəqsləri vibrasiya (titrəmə) adlanır. Titrəmənin zərərli təsiri nəticəsində baş ağrıları, oynaqların ağrması, yüksək qıcıqlanma, yorğunluq, əzginlik və bəzi hərəkətlərin koordinasiyasının pozulması baş verir.

Səs-küy və titrəmənin zərərli təsirləri ilə mübarizə tədbirləri texnoloji proseslərin və maşınların layihələnməsi mərhələsində başlanmalıdır. Səs və titrəmənin səviyyəsinin azaldılması üçün mexanizmlərin düzgün istismarı, vaxtlı-vaxtında profilaktiki təmir və keyfiyyətli quraşdırma mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Səs-küy və titrəmə ilə mübarizənin əsas təşkilatı tədbirləri aşağıdakılardır:

- Səs mənbəyi olan avadanlıqların ayrı binalarda yerləşdirilməsi;
- Yüksək səs-küylü sexlərin əzsəsli binalardan uzaqda yerləşdirilməsi;
- Vibroakkustik avadanlıqların məsafədən idarə olunması (kabinələrdən);
- Səs-küy və titrəmədən fərdi mühafizə vasitələrinin tətbiq olunması;
- Vibroakkustik avadanlıqlara xidmət edən fəhlələr üçün sanitariya-profilaktik tədbirlərin keçirilməsi.

Səs-küy və titrəmə ilə mübarizənin əsas texniki tədbirləri aşağıdakılardır: (Bayramov A., 2017: s. 10).

- Fəal titrəyən avadanlıqların özüllərinin düzgün layihələnməsi;
- Fəal titrəyən daşıyıcı konstruksiyalardan və mühəndis kommunikasiyalarından izolə edilməsi;

- Fəal titrəyən avadanlıqların, əməliyyatçı və maşinistlərin iş yerlərinin titrəmədən izolyasiyası;

- Kommunikasiyaların səthlərinin titrəyiş udan rezin örtüklə üzlənməsi;
- Səsli maşınların xüsusi örtüklərlə səsdən izolyasiya edilməsi;
- Ventilyasiya sistemlərinin sorma və çıxış hissələrində səsin boğulması.

Hava ilə səs-küyün yayılmasını azaltmaq üçün onun yayılma yolunda divar, arakəsmə, səsi izolə edən örtük və ekranlar quraşdırmaq olar. Titrəməni azaltmaq üçün kombinə olunmuş rezin-metal və plastik kütlədən hazırlanmış yay - amortizatorlar tətbiq olunur. Metal təbəqələrdən hazırlanmış qoruyucu örtüklərin çəpərlərin və başqa detalların titrəməsini azaltmaq üçün titrəyişin udulması məqsədi ilə materialların titrəyən səthlərinə rəqsləri yaymaq qabiliyyətinə, böyük daxili sürtünməyə malik materiallar, rezin, plastik və s. çəkilir.

Xam neft, neft məhsulları və neft emalı prosesində istifadə edilən aşqarlar və s. köməkçi maddələrin zərərli təsirlərinin işçilərin sağlamlığına, iş qabiliyyətinə təsirini azaltmaq məqsədi ilə şəxsi gigiyena qaydalarına riayət etmək lazımdır. Hər bir iş yerində duşxanaların olması vacibdir.

İş növbəsi qurtardıqdan sonra bütün işçilər yuyunmalı, isti duş qəbul etməlidirlər. İşçilərin xüsusi geyimləri təmiz olmalı, onların saxlanması üçün xüsusi şkaflar olmalıdır. Əlləri yumaq üçün isti su və sabundan istifadə etmək lazımdır. Bu məqsədlə həlledicilərdən istifadə etmək olmaz.

Bilavasitə iş yerlərində qida qəbul etmək olmaz. Bu məqsədlə ayrılmış xüsusi otaqlarda və ya yeməxanalarda nahar etmək lazımdır. Qida qəbul etməzdən əvvəl mütləq əlləri və üzü sabun və isti su ilə yumaq lazımdır. Yuyulmamış əllə qida qəbul etmək zərərli maddələrin mədə-bağırsaq traktı ilə orqanizmə keçməsinə səbəb ola bilər. Zavodda içməli su xüsusi avtomatlar vasitəsi ilə verilir. İçməli suyun keyfiyyətinə daim nəzarət olunur.

Zərərli istehsalat sahələrində çalışan işçilər müntəzəm olaraq süd məhsulları ilə təmin edilməlidirlər. Zərərli istehsalat amillərinin mənfi təsirlərindən qorumaq üçün onlara nahar fasiləsində süd, qatıq, ayran verilməlidir. Bununla əlaqədar zərərli iş yerlərində çalışanların südlə təmin olunması göstəriciləri cədvəl 6-da

verilmişdir.

Cədvəl 6. Zərərli iş yerlərində çalışanların südlə təmin olunması göstəriciləri

Sıra sayı	İstehsalat və sahələrin №-si	Cari ildə pasportlaşdırılma aparılanadək zərərli iş yerlərinin və bu iş yerlərində işləyənlərin sayı		Süd məhsulları verilən işçilərin sayı
		İş yerləri	İşçilər	
1	1 №	9	59	65
2	2 №	10	125	145
3	3 №	10	88	106
4	4 №	12	168	190
5	5 №	11	158	184
6	6 №	4	34	44
7	7 №	10	121	121
8	8 №	18	240	259
9	9 №	16	145	169
10	10 №	8	68	76
11	11 №	8	86	93
12	12 №	8	42	48
13	13 №	23	251	276
14	14 №	11	113	147
15	15 №	1	13	13
16	16 №	10	76	91
17	17 №	9	41	41
18	18 №	1	1	1
19	19 №	9	57	66
20	20 №	8	69	78
21	21 №	7	46	55
22	22 №	1	4	3
23	23 №	10	76	73
24	24 №	17	82	110
25	25 №	9	92	97
26	26 №	17	140	147
Cəmi		257	2395	2698

Mənbə: Heydər Əliyev adına Neft Emalı Zavodunun ayrı-ayrı struktur bölmələrində 2018-ci ilin birinci yarımili üçün əmək şəraitinin vəziyyəti haqqında məlumat. (2018)

İş yerləri təmiz və səliqəli saxlanmalıdır. Nasosxanaların, kompressorxanaların və s. istehsalat binalarının döşəmələrinin və texnoloji qurğuların ərazilərinin xam neft, neft məhsulları və digər zərərli maddələrlə çirklənməsinə yol verilməməlidir. Əgər neft və neft məhsullarının sızılması, dağılması və s. baş verərsə onun üzərinə qum səpib yığıdırmaq və isti su ilə yumaq lazımdır. İstehsalat binalarının

döşəməsini növbəni təhvil verməzdən əvvəl təmizləmək lazımdır. Zavodun bütün iş yerləri sanitariya-məişət otaqları, soyunub-geyinmə otaqları, duşxanalar və s. ilə təmin olunmuşdur. Soyunub-geyinmə otaqları işçilərin xüsusi geyimlərini və ev paltarlarını saxlamaq üçün xüsusi dəmir şkaflarla təmin olunmuşdur. Ev paltarları xüsusi geyimlərdən ayrı saxlanmalıdır. Zavodun zərərli iş şəraitində işləyən bütün işçiləri süd və sabunla təmin olunur. Bunları iş yerlərindən çıxarmağa icazə verilmir. İşçilərə verilmiş süd zərərsizləşdirici vasitə kimi növbə ərzində qəbul edilməlidir. Aşağıdakı cədvəldə zərərli iş şəraitində işləyənlərin südlə təmin olunması göstəriciləri verilmişdir. Əməyin təhlükəsizliyini təşkil edərkən işçilərin fərdi mühafizə vasitələri ilə təmin olunmasına, yanğın təhlükəsinin nəzarətdə saxlanılmasına, bədbəxt hadisələrin araşdırılmasına və səbəblərinin aradan qaldırılmasına və s. fikir vermək lazımdır.

Fərdi mühafizə vasitələri işçiləri əlverişsiz istehsalat və meteoroloji faktorların təsirindən qorumaq üçün nəzərdə tutulur. Təyinatından asılı olaraq fərdi mühafizə vasitələrinin aşağıdakı sinifləri var: izolaedici kostyumlar, nəfəs orqanlarının fərdi mühafizə vasitələri, xüsusi geyimlər, xüsusi ayaqqabılar, əlləri qoruma vasitələri, başı, üzü, gözləri, qulaqları qoruma vasitələri, qoruyucu tərtibatlar, qoruyucu dermatoloji vasitələr.

2.3. Müəssisədə əməyin təhlükəsizliyi işinin vəziyyəti

Nəfəs orqanlarının fərdi mühafizə vasitələri iki qrupa bölünür: süzgəcli və izoləedici. Süzgəcli fərdi mühafizə vasitələri havada oksigenin miqdarı kifayət qədər (18% -dən az olmadıqda) olduqda və üzvü zərərli maddələr olduqda, izoləedici fərdi mühafizə vasitələri isə havada oksigen çatışmadıqda və qeyri-üzvü zərərli maddələr olduqda tətbiq olunur. Süzgəcli qoruyucu vasitələr təyinatına görə qaz və buxarlardan qoruyan əleyhqazlara, tozlardan qoruyan aerosol əleyhinə vasitələrə və bunların hamısından birlikdə qorumaq üçün universal qoruyucu vasitələrə bölünür. Süzgəcli əleyhqazlar rezin maskadan, süzgəc qutusundan, birləşdirici borudan ibarətdir. Süzgəc qutusunun zərərli, qaz və buxarlara müvafiq olaraq müxtəlif markaları (məsələn A, B, Q, E, M, KD və s) olur. Neft məhsulları buxarlarından qorunmaq üçün A markalı süzgəc qutusu nəzərdə tutulmuşdur.

İzoləedici nəfəs orqanlarının fərdi mühafizə vasitələrinin 2 növü olur;

Şlanqlı əleyhqazlar oksigenli nəfəs aparatları. Neftayırma sənayesində şlanqlı əleyhqazlar geniş tətbiq olunur. Bu əleyhqazlardan bağlı aparatlarda, quyularda və başqa bağlı zonalarda işləyərkən istifadə olunur. Onların 2 növü PŞ-1, PS-2 olur. Hər 2 əleyhqaz komplektində xilasedici kəmərlər və siqnal kəndiri olur.

Şlanqlı əleyhqazlardan fərqli olaraq süzgəcli əleyhqazlar bütün işçilərə verilir. Əleyhqazları kənar şəxslərə vermək olmaz.

Öz təyinatına görə əleyhqazlar xüsusi və qəza halları üçün olur. Hər bir qaz təhlükəli obyektə qəza zamanı istifadə üçün həm süzgəcli, həm də şlanqlı əleyhqazlar xüsusi şkaflarda saxlanılır. Obyektə bir növbə ərzində işləyənlərin maksimum sayı qədər süzgəcli və qəza zamanı istifadə üçün ən azı 2 ədəd əleyhqaz olmalıdır. Nəfəs orqanlarını toz və aerosollardan qorumaq üçün respiratorlardan istifadə olunur.

Gözləri təhlükəli və zərərli faktorların təsirindən qorumaq üçün qoruyucu eynəklərdən istifadə olunur. Neft emalı müəssisələrində aşağıdakı qoruyucu eynəklərdən istifadə olunur: (Bayramov A., 2017: s. 11)

- Açıq tipli - gözləri qarşidan və yanlardan bərk hissəciklərdən qorumaq üçün;
- Bağlı tipli - gözləri qarşidan, yanlardan, yuxarıdan və aşağıdan bərk

hissəciklərdən və maye sıçramalarından qorumaq üçün;

- Hermetik - gözləri yeyici qazlardan, mayelərdən və onların toz və bərk hissəciklərlə qarışığından qorumaq üçün.

Elektrik və qaz qaynaqçıların, qazla kəsicilərin gözlərini qorumaq üçün işıq süzgəcli qoruyucu ekranlardan istifadə olunur.

Xüsusi geyimlər, ayaqqabılar və əlcəklər əsas fərdi mühafizə vasitələridir. Zavodda xüsusi geyimlər hər bir peşə və iş yerinin zərərli faktorları nəzərə alınmaqla təsdiq olunmuş normalar əsasında verilir.

Cədvəl 7. Xüsusi geyim və ayaqqabılarla təmin olunma

Sıra sayı	Xüsusi geyim, xüsusi ayaqqabı və digər fərdi mühafizə və qoruyucu vasitələrin adı	Ölçü vahidi	İllik tələbat (sifariş edilib)	Cari ildə alınmışdır	
				Miqdarı	Məbləği (manat)
Xüsusi geyim					
1	Mühəndis kostyumu	Dəst	848	695	19460
2	Fəhlə kostyumu	Dəst	5076	2719	62537
3	Fəhlə üçün gödəkçə	Dəst	2562	1494	40338
4	Mühəndis gödəkçəsi	Ədəd	811	796	19211
5	Qollu mayka	Ədəd	33000	–	–
6	Xələt (ağ)	Ədəd	702	360	4320
7	Alt paltarı	Dəst	246	–	–
8	Mayka Polo	Ədəd	5268	–	–
9	Kombinzon	Ədəd	80	115	2760
10	Kombinzon (yanmayan parçadan)	Ədəd	1000	842	117880
11	Plaş (su keçirməyən)	Ədəd	20	20	120
Xüsusi geyimlərin cəmi			49613	7041	266626
Xüsusi ayaqqabı					
12	Mühəndis ayaqqabısı	Cüt	848	316	11630
13	Fəhlə üçün ayaqqabı	Cüt	5252	1645	41125
14	Çəkmə rezini	Cüt	55	–	–
Xüsusi ayaqqabıların cəmi			6155	1961	52755

Mənbə: Heydər Əliyev adına Neft Emalı Zavodunun ayrı-ayrı struktur bölmələrində 2018-ci ilin birinci yarımili üçün əmək şəraitinin vəziyyəti haqqında məlumat. (2018)

Xüsusi geyimlər əvəzi ödənilmədən pulsuz verilir. Onlar yalnız iş vaxtı istifadə etmək üçün verilir. Onları zavoddan kənara aparmaq olmaz. Xüsusi

geyimlər hər bir işçinin ölçülərinə uyğun verilməli işləyərkən iş paltarlarının qolları, və yaxası düymələnməlidir. İş paltarlarının yuyulması üçün zavodda çamaşırxana fəaliyyət göstərir. İş paltarlarını və ayaqqabıları təmir etmək üçün zavodda dərzi və çəkməçi fəaliyyət göstərir. Xüsusi geyimlərin neft məhsulları ilə yuyulmasına icazə verilmir. Xüsusi geyimləri saxlamaq üçün hər bir işçi şkaflarla təmin olunmuşdur.

7-ci cədvəldə 2018-ci ilin birinci yarımili üçün xüsusi geyim və ayaqqabılara olan tələbat, cari ildə alınmış geyimlərin miqdarı və onlara çəkilməmiş xərclər göstərilmişdir.

Cədvələ əsasən deyə bilərik ki, 2018-ci il üçün tələb olunan xüsusi geyimlərin cəmi 49613 olduğu halda onların sadəcə 7041-i alınmışdır. Bu da ümumi tələb olunan xüsusi geyim miqdarının cəmi 14%-ini təşkil edir. Bu göstəricilərin birinci yarımili əhatə etdiyini nəzərə alsaq belə 14%-in kiçik göstərici olmadığını deyə bilmərik. Çünki birinci yarımil üçün alınmış olsa belə bu göstərici 50%-ə yaxın olmalı idi. Ayrılıqda xüsusi geyimlərə nəzər yetirsək görürük ki, sadəcə mühəndis gödəkçəsi ilə su keçirməyən plaş demək olar ki, tam təmin olunmuş, kombizon isə tələb olundandan daha çox alınmışdır. Digər xüsusi geyimlər isə tələb olundandan daha az alınmışdır. Bununla belə, alt paltarı, mayka Polo, qollu mayka geyimləri heç alınmamışdır.

Xüsusi ayaqqabılara olan tələbat da xüsusi geyimlər kimi zəif ödənilmiş, hətta rezin çəkməyə olan tələbat qarşılanmamışdır. Tələb olunan 6155 xüsusi ayaqqabı cütündən sadəcə 1961-i alınmışdır ki, bu da ümumi tələbatın cəmi 32%-ini təşkil edir. Bu xüsusi geyimlə təmin olunma faizinə nisbətən daha yüksək göstərici olsa da ümumən kiçik göstərici kimi qiymətləndirilə bilər.

8-ci cədvəldə isə digər fərdi mühafizə vasitələrinə, süd və sabunlara olan illik tələbat və onların cari ildə əldə edilmiş miqdarı və çəkilən xərclər göstərilmişdir. 2018-ci il üçün tələb olunan digər mühafizə vasitələrinin cəmi 68845-dir. Yəni, tələbatın birinci yarımildə təşkil olunmuş miqdarını 30451 vasitə təşkil edir. Bu da ümumi tələb olunan vasitələrdən 44,2%-nin alındığını ifadə edir. Süd və sabun məhsulları ilə təmin olunmaya nəzər yetirək. İllik tələbatının 300 min litr müəyyən

olunduğu bu zavoda ilk 6 ayda 103260 litr süd alınmışdır. Yəni, tələbatın 34%-i qarşılanmışdır. Sabun məhsullarına olan tələbat isə 78000 olsa da, bəhs edilən dövrdə sabun alışı həyata keçirilməmişdir (Ağamirov G., 2018: s. 2).

Cədvəl 8. Digər fərdi mühafizə vasitələriylə təmin olunma

Sıra sayı	Xüsusi geyim, xüsusi ayaqqabı və digər fərdi mühafizə və qoruyucu vasitələrin adı	Ölçü vahidi	İllik tələbat (sifariş edilib)	Cari ildə alınmışdır	
				Miqdarı	Məbləği (manat)
Digər fərdi mühafizə vasitələri					
15	Əlcək (kombinasiya edilmiş)	Cüt	63000	25000	50000
16	Filtirli əleyhqaz	Ədəd	600	—	—
17	Beşbarmaq əlcək dəri	Cüt	600	—	—
18	Önlük (turşuya davamlı rezindən)	Ədəd	60	60	150
19	Qoruyucu kəmə	Ədəd	20	—	—
20	Əleyhqaz PŞ-1, PŞ-2	Ədəd	15	—	—
21	Əlcək-rezin	Cüt	1200	1200	180
22	Ləçək, yaylıq	Ədəd	200	—	—
23	Şit (qaynaqçılar üçün)	Ədəd	50	—	—
24	Təhlükəsizlik lenti	Ədəd	100	—	—
25	Ağızlıq hava süzgəci	Ədəd	—	300	600
26	Qoruyucu eynək	Ədəd	3000	3332	63812
27	Respirator	Ədəd	—	559	13975
Digər fərdi mühafizə vasitələrinin cəmi					128717
Ümumi cə					448098
Digər xərclər					
Süd		Litr	300000	103260	113652
Sabun (mühəndislər üçün)		Ədəd	20000	—	—
Sabun (fəhlələr üçün)		Ədəd	58000	—	—
yuyucu toz		Kq	—	—	—
Cəmi					113652

Mənbə: Heydər Əliyev adına Neft Emalı Zavodunun ayrı-ayrı struktur bölmələrində 2018-ci ilin birinci yarımili üçün əmək şəraitinin vəziyyəti haqqında məlumat. (2018)

Zərərli iş şəraitində işləyən işçilər ildə 1 dəfə digər sahələrdə işləyənlər isə 2 ildə 1 dəfə tibbi müayinədən keçməlidirlər. Bədbəxt hadisələr zamanı zərərçəkənlərə ilkin tibbi yardım göstərilməsi hər bir işçinin vəzifə borcudur. Ona görə də bütün işçilər təhsilindən , peşəsindən və vəzifəsindən asılı olmayaraq, ilkin tibbi

yardım göstərmək qaydalarını bilməlidir. Bədbəxt hadisə baş verərkən bu barədə bilavasitə iş rəhbərinə, sex rəisinə və ya onu əvəz edən şəxsə xəbər verilməli və təcili tibbi yardım çağırılmalıdır. İstirahət və bayram günləri, gecə növbəsi zamanı isə istehsalat və sahələrdə növbətçi mühəndisə və zavodun dispetçerinə xəbər verilməlidir.

İstehsalat və sahə rəisi (onu əvəz edən) bədbəxt hadisə barədə dərhal zavodun rəhbərliyini və həmkarlar ittifaqı komitəsini xəbərdar etməlidir. Bilavasitə iş rəhbərləri (qurğu, sahə rəisləri, böyük əməliyyatçı və s) təcili tibbi yardım çağırılmasını və zərərçəkənə ilkin tibbi yardım göstərilməsini təmin etməlidir.

2018-ci il ərzində zavodda cəmi 1 bədbəxt hadisə baş vermiş, nəticədə ölüm hadisəsi baş verməmişdir. Zavodda ən çox təsadüf edilən bədbəxt hadisələrə mexaniki zədələnmələr, sınıqlar, yanıqlar, zəhərlənmələr və elektrik cərəyanı ilə zədələnmələri misal göstərmək olar. Mexaniki yaralanmalar 2 cür olur: qapalı və açıq.

Açıq yaralar dərinin yarılması, dərinin üz qatlarının siyirməsi kimi yüngül və ya dərinə batma kimi kəskin ola bilər. Ən sadə qapalı yara qançırdır. Bədən müəyyən qüvvəyə məruz qaldıqda dəri altında olan damarlar və yumşaq toxuma təbəqələri zədələnir ki, bu da daxili qanaxmaya səbəb olur.

Əgər iri qan damarları zədələnersə qanaxmanın qarşısını almaq üçün yaradan yuxarı jqut qoymaq lazımdır. Jqutun qoyulma vaxtını kağızla yazıb jqutun altına qoyulmalıdır. Jqut qoymazdan əvvəl onun altına tənizdən altlıq düzəldib qoymaq lazımdır. Jqutu 2 saatdan çox saxlamaq olmaz.

Sınıqlar baş verdiyi hallarda sınımış hissələri hərəkət etdirmək olmaz, çünki sınımış sümüyün iti uclan toxumaları, əzələləri və dərinə zədələyə bilər. Sınımış hissəyə tərپənməyən sarğı (şina) qoymaq lazımdır. Əgər xüsusi şinalar yoxdursa əl altında olan materiallardan taxta, ağac və s, istifadə etmək olar. Şina qoyulan yerin sümüyü əhatə etsin. altına yumşaq material dəsmə, pambıq qoymaq lazımdır. Şina elə qoyulmalıdır ki, arasında sınıq olan ən azı 2 sümüyü əhatə etsin.

Termiki - yanıqlar zamanı (1,2, 3, 4-cü dərəcəli) yanmış yerinə steril sarğı qoymaq lazımdır.

Kimyəvi yanıqlar zamanı yanmış yeri 10-15 dəqiqə müddətində güclü su

axınının altında yumaq, turşu və qələvi gözə düşdükdə gözü su fəvvarəsi ilə və ya çoxlu miqdarda su ilə 10-15 dəqiqə yumaq lazımdır.

Zavodda yanğın-texniki komissiyası yaradılmış, istehsalat və sahələrdə könüllü yanğınsöndürmə dəstələri fəaliyyət göstərir. Yanğın-texniki komissiyaya baş mühəndis sədrlik edir. Yanğın-texniki komissiyası yanğın təhlükəsini azaltmaq və ləğv etmək istiqamətində yanğın-profilaktiki tədbirlər planı hazırlayır. Yanğın-texniki komissiyası texnoloji proseslərdə, avadanlıqların işində, anbarlarda, çən parklarında yanğın təhlükəsizliyi tələblərinin pozulmasını aşkar edir, bu pozuntuların ləğv olunması üçün tədbirlər hazırlayır, yanğın-profilaktika işlərinin aparılmasında hərbiləşmiş yanğın hissələri ilə əməkdaşlıq edir, işçilər arasında yanğın təhlükəsizliyi qaydalarına əməl olunması məqsədi ilə kütləvi izahat işləri aparır.

Zavodda baş verən hər bir yanğın hadisəsi direktorun əmri ilə yaradılmış komissiya tərəfindən araşdırılır. Komissiya yanğının baş vermə səbəbini və təqsirkar şəxsləri müəyyən edir. Habelə aşkar edilmiş çatışmamazlıqların aradan qaldırılması üçün tədbirlər hazırlayır. Araşdırmanın nəticəsi kimi akt tərtib olunur və müvafiq sənədlər rəsmiləşdirilir.

Könüllü yanğınsöndürmə komandaları zavodda ən kütləvi yanğın mühafizəsi təşkilatıdır. Onlar yanğın söndürülməsi və profilaktika üçün müstəqil iş aparırlar.

İstehsalat və anbarlar yanğın təhlükəsi baxımından 6 kateqoriyaya bölünürlər. A və B yanğın-partlayış təhlükəli V, D və Q yanğın təhlükəli, E-partlayış təhlükəli istehsalatları bildirir.

A kateqoriyası - a) alışma temperaturu 28°C -dən aşağı olan mayelər b) partlayış verməsinin aşağı həddi hava qarışığında 10% və az olan qazlar və mayelər müəyyən miqdarda hava ilə qarışdıqda partlayışa təhlükəli qarışıqlar alınan; v) suyun və havanın oksigenin təsiri ilə alovlanma və ya partlaya biləcək maddələrin alınması, tətbiq edilməsi və ya saxlanması ilə əlaqədar olan istehsalatlar

B kateqoriyası - a) 28°C -dən 61°C -yə qədər olan temperaturda alışan mayələrin; b) partlayış verməsinin aşağı həddi havanın həcmnin 10%-dən yuxarı

olan tez alışan qazlar və mayelər müəyyən miqdarda hava ilə qarışdıqda partlayış təhlükəli qarışıq əmələ gətirə bilən; v) hava ilə qarışaraq partlayışa təhlükəli qarışıqlar əmələ gətirən yanan liflər və ya tozlar; alınması, tətbiq edilməsi və ya saxlanması ilə əlaqədar olan istehsalatlar.

V kateqoriyası – Yana biləcək bərk maddə və materialların, eləcə də buxarların alışmaq üçün 61°C-dən yuxarı temperatura ehtiyacı olan mayelərin işlənməsi və tətbiqi ilə əlaqədar olan istehsalatlar.

Q kateqoriyası - Arakəsmələrdən qıgılcım və ya alov verən şüaların, istilik ayıran, közərmiş və ya əridilmiş yanmayan maddələr və materialların işlənməsi ilə əlaqəsi olan, eləcə də bərk, maye və qaz yanacağı yandıran istehsalatlar.

D kateqoriyası - Yanmayan maddələrin və ya materialların soyuq halda emalı və saxlanması ilə əlaqədar istehsalatlar;

E kateqoriyası - qarışıq binanın həcmnin 5%-dən çox olduqda texnoloji prosesin şərtlərinə görə yalnız partlayış təhlükəli (sonradan yangın törətməyən) yanar qazların və partlayış təhlükəli tozların, su, havadakı oksigenlə və ya bir biri ilə təmasda olduqda partlayış törədən maddələr tətbiq edilməsi və ya saxlanması ilə əlaqədar olan istehsalatlar (Bayramov A., 2017: s. 12).

NEZ-də yangın və alovlanma hadisələrinin baş verməsinin əsas səbəbləri aşağıdakılardır:

- Avadanlıqların, kommunikasiyaların, maşınların kipliyinin pozulması nəticəsində xam neftin, neft məhsullarının, neft məhsulları buxarlarının, yanar qazların sızması;

- Texnoloji proseslərin aparılması zamanı rejimin pozulması (təzyiqin, temperaturun artması və s);

- Elektrik avadanlıqlarında, ötürücü xətlərdə naqillərdə yarımstansiyalarda qısa qapanmaların baş verməsi, statik elektriklənmədən mühafizə vasitələrinin və ildırım ötürücülərinin sıradan çıxması (nasazlıqları);

- Avadanlıqların təmiri zamanı texniki təhlükəsizlik qaydalarının pozulması;

Zavodda yangınların baş verməməsi və yangınları söndürmək üçün profilaktik tədbirlər görülür. Bu məqsədlə texnoloji qurğuların əraziləri, avadanlıqlar həmişə

təmiz saxlanılır. Zavodun ərazisi quru otlardan, yarpaqlardan, zibildən təmizlənir. Kanalizasiya xətləri keçən xəndəklər (lotoklar) vaxtaşırı təmizlənir. Texnoloji qurğular, yardımçı sahələr, bütün istehsalat və qeyri-istehsalat otaqları ilkin yanğınsöndürmə vasitələri ilə təmin olunmalı,, texnoloji qurğular, çən parkları, neft tutucuları və bu kimi təhlükəli yerlər köpüklü yanğınsöndürmə sistemləri ilə təmin olunmalıdır. Bütün istehsalat və sahələrdə yanğın əleyhinə su hovuzları, su çənləri, su dayaqları təhlükəli yerlərdə lafet su lülələri olmalıdır.

Odlu işlər aparmaq üçün zavodun ərazisində təhlükəsiz yerlərdə daimi qaynaq meydançalar ayrılmışdır. Digər yerlərdə isə odlu işləri aparmaq üçün təhlükəsizlik tədbirləri tam yerinə yetirildikdən və yazılı icazə verildikdən sonra icra oluna bilər.

Zavodda bütün iş yerlərində, anbarlarda, yardımçı bina və tikililərdə yanğın təhlükəsizliyinə cavabdeh şəxslər təyin olunmuşdur.

Zavodun ərazisində siqaret çəkmək üçün xüsusi təhlükəsiz yerlər ayrılmışdır. Bütün iş yerlərində hərbişdirilmiş yanğın hissələrinin telefon nömrələri yazılmış lövhələr asılmışdır. Yanğın baş verdikdə hadisəni görən hər bir şəxs bu barədə telefonla hərbişdirilmiş yanğın hissələrinə, qurğu və sex rəislərinə, gecə növbəsində, istirahət və bayram günlərində isə zavodun dispetçerinə və sexlərdə növbətçi mühəndislərə xəbər verməlidir.

Neft və neft məhsulları yandıqda, yanğını qumdan, köpüklü və tozlu odsöndürənlərdən istifadə etməklə söndürmək olar.

Elektrik avadanlığı yandıqda tozlu və karbonqazlı odsöndürənlərdən, əgər elektrik cərəyanı kəsilsə istənilən vasitədən, hətta sudan istifadə etmək olar. Meşə materialları və bu tipli materiallar yandıqda sudan və odsöndürənlərin hər hansı birindən istifadə etmək olar. Qaz yandıqda tozlu odsöndürənlərdən istifadə olunmalıdır. Yanğın baş verdikdə birinci növbədə insanları təhlükəli ərazidən kənarlaşdırmaq lazımdır.

III Fəsil MÜƏSSİSƏDƏ ƏMƏYİN TƏHLÜKƏSİZLİYİNİN TƏŞKİLİ VƏ ONA NƏZARƏT

3.1. Müəssisədə əməyin təhlükəsizliyi üzrə işlərin təşkili və əlaqələndirilməsi

Əmək mühafizəsinin vahid idarəetmə sisteminin müəssisədə tətbiq olunması və işlərin bu sistem üzrə qurulması işçilərin sağlamlığının və əməyin təhlükəsizliyinin təmin olunmasında böyük əhəmiyyət kəsb edir. Əmək mühafizəsinin vahid idarəetmə sistemi istehsalatın kompleks idarəetmə sisteminin mühafizəsi ilə bağlı işlərin təhlükəsiz təşkilinin tələblərini müəyyənləşdirir. Vahid idarəetmə sistemi müəssisələrdə əmək prosesi zamanı işçi sağlamlığının mühafizəsinə yönəldilmiş sosial, iqtisadi, texniki, hüquqi və təşkilati tədbirlər kompleksinin hazırlanması, qəbul edilməsi və tətbiqi üzrə tələblər sistemini müəyyənləşdirir. Əməyin mühafizəsinin vahid idarəetmə sistemi istehsalatda sağlam əmək şəraitinin məqsədyönlü formalaşmasına yönəldilmiş, normativ sənədlərlə əsaslandırılmış, bir-birilə qarşılıqlı əlaqəli sosial, iqtisadi, təşkilati kompleks tədbirlərdən, metod və vasitələrdən ibarətdir. Vahid idarəetmə sistemi keyfiyyətli və səmərəli əmək üçün təhlükəsiz və sağlam şəraitin təmini üzrə təşkilati-profilaktik tədbirlərin vahid qaydada işlənilib hazırlanmasını, həyata keçirilməsini müəyyənləşdirir və nizamlayır. Əməyin mühafizəsinin idarəetmə prosesi rəhbər və idarəetmə aparatının işçilərinin təhlükəsiz əmək şəraitinin yaradılmasına yönəldilmiş məqsədyönlü birgə fəaliyyətinin məcmusudur.

İdarəetmə prosesinin zəruri elementləri aşağıdakılardır: (Əhmədov Y., Rəhimov T., 2009: s. 98)

- İdarəetmə obyektlərinin və idarəedici amillərin mövcudluğu;
- Məqsəddən kənara çıxmaların və normadan yayınmaların qiymətləndirilməsi üçün məlumatların təhlili və işlənməsi;
- İdarəetmə məqsədilə müvafiq qərarların qəbulu və obyektə idarəedici təsirin göstərilməsi;
- Kollektivin təşkili və fəaliyyətinin uzlaşdırılması üçün məqsədyönlü təsir.

Əməyin mühafizəsinin idarə edilməsi məlumatların toplanması və

qiymətləndirilməsindən, əmək şəraiti göstəricilərinin mövcud tələblərdən kənara çıxmaların aşkar edilməsindən və obyektə məqsədyönlü idarəedici təsirin göstərilməsindən ibarətdir. Əməyin mühafizəsi normalarından və tələblərindən kənara çıxma hallarını müəyyənləşdirmək və operativ surətdə aradan qaldırmaq, əməyin təhlükəsizliyini təmin etmək, qəzaları, bədbəxt hadisələri törədən səbəblərin qarşısını almaq məqsədilə, idarəetmə obyektlərinin vəziyyəti haqqında məlumat, təhlili və müvafiq qərarların qəbul edilməsi ümün mütəmadi olaraq bütün idarəetmə orqanlarına təqdim olunmalıdır. İdarəetmə prinsipləri - idarəetmə subyektlərinin idarəetmənin effektivliyinin təmini məqsədilə rəhbər tutduqları obyektiv surətdə əsaslandırılmış rəhbər qaydalar, əsas müddəalar, davranış normalarıdır.

İdarəetmənin əsas prinsipləri təkbaşına və kollegial rəhbərlik, sahə və ərazi idarəetmənin əlaqələndirilməsi, təsərrüfatın planlı surətdə idarə edilməsi, kadrların seçilib yerləşdirilməsi, əməyin maddi və mənəvi həvəsləndirilməsinin təşkilidir.

Əmək mühafizəsində idarəetmənin başlıca məqsədi istehsalatın səmərəliliyini yüksəltmək, məhsul keyfiyyətini normallaşdırmaq üçün sağlam iş şəraitini yaratmaq, əmək prosesində çalışanların sağlamlığını və əmək qabiliyyətinin mühafizəsini həyata keçirməkdir.

Məqsədə çatma müəyyən idarəetmə funksiyalarını yerinə yetirməklə reallaşır.

Əmək mühafizəsinin idarəetmə sistemi istehsalatın idarəetmə prosesinin tərkib hissəsidir və bu sistemin ən mühüm funksiyası əmək mühafizəsi ilə bağlı işlərin təşkil olunması və bir-biriylə əlaqələndirilməsidir.

Bu funksiyaya aşağıdakı elementlər daxildir:

- Müəssisənin və struktur bölmələrinin əmək mühafizəsi üzrə vəzifələri;
- Rəhbər və MTİ-lərin vəzifə təlimatlarına hökmən daxil edilməklə, müəssisələrin inzibati, idarə və texniki xidmətlərinə əməyin mühafizəsi sahəsində həvalə edilmiş vəzifə borclarının, hüquq və məsuliyyətlərinin dəqiq bölüşdürülməsi;
- Əməyin mühafizəsinin idarəetmə sisteminin fəaliyyətində, səmərəliliyinin planlaşdırılmasında və buna nəzarət edilməsində bütün idarəetmə səviyyələri üzrə

əmək təhlükəsizliyi xidmətlərinin təşkiləddici və əlaqələndirici rolu;

➤ Əməyin təhlükəsizliyi üzrə iş planlarının, qayda, standart və digər normativ sənədlərin bütün tələblərinin yerinə yetirilməsinin təmini.

Əmək mühafizəsinin vahid idarəetmə sistemi aşağıda qeyd olunan problemlərin həllinə yönəldilmişdir: (Əhmədov Y., Rəhimov T., 2009: s. 99)

❖ Çalışanlara təhlükəsiz əmək üsullarının öyrədilməsində vahid təlimləndirmə qaydalarının qəbul olunması;

❖ İstehsalatın idarə edilməsinin bütün hallarında əmək mühafizəsi üzrə işlərin təkmilləşdirilməsi;

❖ İş şəraitinin sanitariya cəhətdən normalaşdırılması;

❖ Müəssisə və otaqların səliqəli vəziyyətdə saxlanılması;

❖ Çalışanların lazımi mühafizə vasitələriylə təmin olunması;

❖ Təhlükəsiz əmək şəraitinin təmini üçün aparılan işlərdə fəhlələrin, qulluqçuların və MTİ-in həvəsləndirilməsi və fəallığının artırılması, bu işlərə geniş işçi kütləsinin və Həmkarlar İttifaqı fəallarının cəlb edilməsi;

❖ Çalışanların əmək təhlükəsizliyi üzrə qayda və normaların tələblərinə riayət etməsinin təmin olunması;

❖ İş və istehsalat nizam-intizamının möhkəmləndirilməsi;

❖ Çalışanlara məişət xidmətinin göstərilməsi;

❖ Rəhbər və MTİ-lərin əməyin təhlükəsizliyinə görə məsuliyyətinin artırılması.

Əməyin mühafizəsini idarə etməyin vahid sisteminin hüquqi və normativ əsasını aşağıdakılar təşkil edir:

✓ AR-nın Konstitusiyası (1995-ci il 12 noyabr);

✓ AR-nın Əmək Məcəlləsi (2001-ci il);

✓ Əmək mühafizəsi məsələləri üzrə Nazirlər Kabinetinin qərarları;

✓ Təhlükəsizlik qayda, norma və standartları;

✓ Əmək mühafizəsi məsələləri ilə bağlı üst təşkilatların qərar və göstərişləri, HİK, Dövlət orqanlarının qərarları və qətnamələri, təşkilati metodik və rəhbər sənədlər.

Əməyin mühafizəsinin idarəetmə sistemində idarəetmə obyektı təhlükəli və zərərli istehsalat amillərinin aradan qaldırılması, əmək ağırlığı və gərginliyinin psixoloji fizioloji amillərinin optimallaşdırılması, ətraf mühit göstəricilərinin normalara uyğunlaşdırılması (hərərət, rütubət, işıqlandırmanın, səs, titrəyiş, havanın qazla, tozla çirklənməsinin və s.) yolu ilə təhlükəsiz iş şəraiti yaradılması prosesidir.

Əmək mühafizəsinin vahid idarəetmə sistemində idarəedici orqanlar şirkət, birlik, müəssisə, təşkilat rəhbərləri, onların əmək mühafizəsi ilə təhlükəsizliyi xidmətləri və müvafiq Həmkarlar İttifaqı komitələridir.

Müəssisə və təşkilatlarda təhlükəsiz iş şəraitinin təmini üzrə işlərin düzgün təşkilinə görə ümumi rəhbərlik və məsuliyyət onların birinci rəhbərlərinə həvalə edilir. Müəssisə və təşkilatın inzibati-texniki heyətinin borcu istehsalatda təhlükəsiz iş şəraitinin qurulması və təmini üzrə tədbirlər həyata keçirmək, çalışanlar tərəfindən əmək təhlükəsizliyi üzrə müəyyənləşdirilmiş norma, qayda və təlimatlara riayət olunmasına, yuxarı təşkilatların, Dövlət orqanlarının, HİK-in əmr və sərəncamlarının yerinə yetirilməsinə nəzarət etməkdir.

Hər il üçün əməyin təhlükəsizliyi üzrə iş planı müəssisədə əməyin təhlükəsizliyi xidməti tərəfindən işləyib hazırlanır (planlaşdırma ilin başlanmasından əvvəl aparılır). Planın hazırlanmasında müəssisənin müvafiq şöbələri, xidmətləri, bölmələri iştirak etməlidirlər. İş planının layihəsi müvafiq şöbələrlə, xidmətlərlə, bölmələrlə razılaşdırılır, imzalanır, müəssisənin rəhbərliyi tərəfindən təsdiq edilir. Təsdiq edilmiş plan əməyin təhlükəsizliyi xidməti tərəfindən bir həftə ərzində icraçılara çatdırılır. Müəssisənin əmək təhlükəsizliyi üzrə iş planına (illik, rüblük) aşağıdakı işlər daxil edilir: (Əhmədov Y., Rəhimov T., 2009: s. 110)

- Əmək şəraitinə müəssisə nəzarətinin müvafiq mərhələlərinin təşkili və aparılması;
- Yüksək təhlükəli işlərin düzgün aparılmasını və müvafiq sənədlərin tərtib olunmasının yoxlanılması;
- Yükqaldırıcı kranların, mexanizmlərin, elektrik qurğularının, təzyiq altında

işləyən qabların və aparatların, buxar və su qızdırıcı qazanların, yükütücü qurgular təhlükəsizlik qaydalarının tələblərinə uyğun olaraq düzgün istismarına, dəqiq yoxlanılmalarına, sınaqdan keçirilmələrinə nəzarət edilməsi;

- Avadanlıqların təhlükəsiz istismarına, təmirinə nəzarət edilməsi;
- Hündürlükdə işlərin aparılması üçün iş yerlərinin meydançalarla, nərdivanlarla və digər vasitələrlə təchiz olunmasına nəzarət edilməsi;
- Obyektlərin sanitariya-texniki pasportlaşdırılmasının təşkilinə və aparılmasına, pasportlaşdırılmanın nəticələrinin baxılması;
- Texniki rejimə, qaydalara, təlimatlara riayət olunmasına nəzarət edilməsi;
- Sexlərdə, qurğularda, bölmələrdə, sahələrdə aparılan işlərin uçotunun, təhlilinin qiymətləndirilməsinin təşkili;
- Tədbirlər planının vaxtında yerinə yetirilməsinə nəzarət edilməsi;
- Fəhlələrin müvafiq xüsusi geyim, ayaqqabı və digər mühafizə vasitələriylə təmin olunmalarına nəzarət edilməsi;
- Əməyin təhlükəsizliyi məsələləri üzrə müşavirələrin, iclasların konfransların keçirilməsi;
- Əmək təhlükəsizliyi, istehsalat mədəniyyəti məsələlərinə dair baxışların, yarışların təşkili;
- Əməyin mühafizəsinə dair təlimatların, metodik materialların, yaddaş kitabçalarının və ədəbiyyatın hazırlanması, yenidən baxılması, nəşr olunması;
- Normativ sənədlərin, öyrədici vasitələrin, plakatların, təhlükəsizliyə dair nişanların, siqaret çəkilən yerləri əks etdirən göstəricilərin alınması, əməyin təhlükəsizliyi kabinetlərinin yaradılmasında müasir iş üsullarının tətbiqi;
- Əməyin mühafizəsi məsələlərinin təbliğ edilməsi üçün vacib olan tədbirlərin təşkili;
- Əməyin təhlükəsizliyi sahəsində təcrübə mübadiləsi, qabaqcıl təcrübənin yayılması yolları;
- Müəssisənin əmək təhlükəsizliyi sahəsində gördüyü işlərin ümumiləşdirilməsi, əmək mühafizəsi üzrə hesabatların hazırlanması.

Yuxanda göstərilən məsələlər bununla bitmir, müəssisə öz iş xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq, plana xüsusi əlavələr edə bilər. İstehsalat bölmələrinin (sex, sahə, xidmət) operativ rüblük iş planlarına əsas istehsalat məsələlərindən başqa əməyin təhlükəsizliyi üzrə aşağıdakı işlər daxil edilməlidir:

- Fəhlələrə əsasnamədə əməyin təhlükəsizliyi üzrə nəzərdə tutulmuş iş üsullarının öyrədilməsi (təlimatın keçirilməsi, biliyinin yoxlanılması);
- Əmək şəraitinin vəziyyətinə nəzarətinin müvafiq mərhələlərinin ayn-ayrı MTİ-lə fərdi yoxlamaların aparılması;
- Obyektlərin sanitariya-texniki pasportlaşdırılmasının aparılması, iş yerlərinin attestasiyası (lazımi ölçülərin aparılması, səs, titrəyiş, işıqlandırmanın, havanın temperaturunun və tərkibinin, qazlanmanın səviyyəsinin sanitar normalara uyğun olmalarına);
- Ventilyasiya sistemi və qurğularının işə yararlılığının və sazlığının yoxlanılması;
- Xilasedici vasitələrin sazlığının yoxlanılması;
- Əməyin təhlükəsizliyi məsələləri üzrə fəhlə iclaslarının, yığıncaqlarının aparılması;
- Təhlükəsizliklə əlaqədar təlimatların hazırlanması və onlara yenidən baxılması;
- Çalışanların fərdi mühafizə vasitələrinə olan tələbatının müəyyən edilməsi və təmini;

3.2. Müəssisədə əmək şəraitinin vəziyyətinə nəzarət

İstehsalatda bədbəxt hadisələrin baş verməməsi üçün əmək şəraitinin vəziyyətinə nəzarət olunur. Bu nəzarət əmək şəraitinin təhlükəsizlik normalarından kənara çıxmasının aşkarlanması və onları aradan götürmək üçün operativ qərarların qəbulundan ibarətdir. Müəssisə nəzarəti aşağıdakı iki əsas növə bölünür: (Əhmədov Y., Rəhimov T., 2009: s. 260)

- ✓ Əmək şəraitinə mərhələli nəzarət olunması, o cümlədən müəssisənin ayrı - ayrı rəhbər və MTİ-lərin nəzarəti;
- ✓ Sex, sahə və qurğuların texniki vəziyyətini pasportlaşdırmaq və onlara nəzarət olunması.

Müəssisə nəzarətinin son mərhələsində əmək şəraitinin vəziyyətinə daima nəzər keçirilir və bu barədə məlumatlar verilir.

Əmək şəraitinə nəzarət ustalar, qurğu rəisləri, baş mütəxəssislər, müəssisə rəhbərləri, MTİ-lər, Həmkarlar İttifaqı komitələrinin fəalları tərəfindən həyata keçirilir. Müəssisə nəzarəti 4 mərhələdən ibarət, dəqiqləşdirilmiş sxem əsasında aparılır. Müəssisə miqyasında əmək şəraiti vəziyyətinə üç pilləli nəzarət üsulu mərhələli nəzarət metodikası kimi qəbul olunmuşdur. 3 pilləli nəzarət üsulu müəssisədəki istehsalın və əməyin xüsusiyyətləri də nəzərə alınaraq təkmilləşdirilməlidir. Əmək şəraitinə operativ nəzarətin 4 mərhələsi ilə daha yaxından tanış olaq.

Nəzarətin ilk mərhələsində ustalar və ya iş rəhbəri əmək təhlükəsizliyi üzrə mütəxəssislə bərabər hər gün işə başladıqda əmək şəraitinin halını yoxlayırlar. Daha sonra aşkarlanmış problemlərin aradan götürülməsi üçün müvafiq tədbirlər görülür. İş prosesinin əvvəlindən sonunadək əmək təhlükəsizliyinə nəzarət edilir. Obyektlər yoxlanarkən metodik göstərişlər əsas götürülür.

Ərazi baxımından iş yerləri dağınıq olarsa, ustalar və ya iş rəhbəri iş yerlərinin hamısını bir həftədən gec olmayaraq yoxlamalıdır. Seysmik, geoloji tədqiqatlar və digər bölmələrin rəisləri iş yerlərinə getməzdən öncə əmək təhlükəsizliyi üzrə müfəttişlə bərabər əmək şəraitini yoxlayırlar. Daha sonra aşkar edilmiş çatışmamazlıqları aradan qaldırmaq üçün müvafiq tədbirlər görülür.

Yoxlama ərzində üzə çıxarılmış problem və çatışmazlıqların dərhal aradan götürülməsi mütləqdir. Briqadaların qüvvəsi ilə həll olunması mümkünsüz olan, yaxud ustanın iş vəzifəsinə aid olmayan məsələlər haqqında, gələcəkdə onların aradan götürülməsi üçün İş Şəraitinin Yoxlanılması Jurnalına qeydlər aparılır. İş rəhbəri yaranmış problem və çatışmazlıqlar barəsində öz bölmə rəhbərlərini məlumatlandırır. Bununla da işçilərin təhlükəsizliyinin təmini üçün lazım olan tədbirlər planı hazırlanır və tətbiq edilir. Əgər yoxlama ərzində hər hansısa bir nöqsan və ya pozuntu aşkar edilməsə, yaxud da yoxlama vaxtı aradan qaldırılsa o zaman iş şəraitinin yoxlanılması üzrə jurnalda bu haqda qeydlər aparılmır. Amma «Əmək Mühafizəsi Üzrə İşlərin Uçotu Jurnalı » na yoxlama sonrası lazımı məlumatlar daxil olunur. Mərhələli nəzarətin ilk mərhələsinin təşkilində usta və iş rəhbərlərindən başqa onların bölmə rəisləri də cavabdehdir. Çünki, o, briqada rəisi ilə birlikdə problemlərin aradan qaldırılması üçün müvafiq tədbirlər görməlidir (Əhmədov Y., Rəhimov T., 2009: s. 261-262).

Nəzarətin ikinci mərhələsində həftədə 1 dəfədən az olmamaqla sex rəisləri, ayda 1 dəfədən az olmamaqla isə bölmələrin daimi komissiyaları HİK-in sədri ilə bərabər obyektlərdə iş şəraitini ilə birinci mərhələdə görülmüş işləri yoxlayırlar. Aşkarlanmış problemlərin aradan qaldırılması üzrə operativ tədbirlər həyata keçirilir. Yoxlama vaxtı vahid sistemdə yer alan metodik göstərişlər əsas tutulur.

Bütün obyektlərdə daima yoxlamaların keçirilməsini, nəzarətin ilk mərhələsinin səmərəliliyinin təmini üçün sex rəisləri, bölmələrin daimi komissiya sədrləri öz müavinləri ilə yanaşı digər MTİ-ləri də cəlb edirlər. Yoxlama iş yerlərinin hamısında ayda bir dəfədən az olmayaraq aparılır.

Yoxlama vaxtı aşkar olunmuş problem və çatışmazlıqlar dərhal aradan qaldırılmalıdır. Yoxlama ərzində həll olunması mümkün olmayan problemlər İş Şəraitinin Yoxlanılması Jurnalına işin icraçıları göstərilməklə həll edilmə müddəti yazılır.

Əgər aşkar olunmuş problemlərin, çatışmazlıqların sexin öz qüvvəsi ilə aradan qaldırılması mümkünsüzdürsə, onda sex rəisi həmin məsələlər haqqında müəssisə rəhbərliyini məlumatlandırır və əməyin təhlükəsizliyinin təmini üçün lazımı tədbirləri icra edir. Əgər aşkarlanmış problemlər bədbəxt hadisə və qəzala-

rın yaranması üçün təhlükə yaradarsa, o zaman sex rəisi bu problemləri aradan qaldırılana qədər işi dayandırır. Yoxlama nəticələri barəsində ümumiləşdirilmiş formada aşkar olunmuş çatışmazlıqların düzəldilməsi yolları göstərilərək akt hazırlanır. Sexsiz istehsal strukturunda ikinci nəzarət mərhələsi aparılır. Bu halda bölmə və sahələri ayda bir dəfədən az olmayaraq müəssisənin iş təhlükəsizliyi komissiyası yaxud təşkilatın texniki işçisi yoxlayır.

Nəzarətin ikinci mərhələsinin düzgün şəkildə aparılmasına, üzə çıxarılmış nöqsan və çatışmazlıqların vaxtında həll olunmasına görə sex rəisləri, bölmələrin iş təhlükəsizliyi komissiyalarının sədirləri cavabdehdir.

Nəzarətin üçüncü mərhələsində hər rüb ərzində bir dəfədən az olmayaraq qurğu və sexlərdə əməyin təhlükəsizliyi üzrə komissiya, və ya köməkçi komissiya tərəfindən iş şəraiti, həmçinin nəzarətin birinci və ikinci mərhələlərində görülən işlər yoxlanılır.

Müəssisənin rəhbər işçiləri əsas işləri çərçivəsində sexlərdə olarkən, çalışanların iş şəraitini də yoxlayırlar. Daha sonra isə aşkarlanan mənfi halların aradan qaldırılması üçün tədbirlər həyata keçirilir. Yoxlama vaxtı aşkarlanmış çatışmazlıqlar digər mərhələlərdə də olduğu kimi bu mərhələdə də tez bir zamanda aradan qaldırılmalıdır. Yoxlama zamanı həll olunması mümkün olmayan problemlər İş Şəraitinin Yoxlanılması Jurnalına qeyd olunur.

Yoxlama nəticələri komissiya üzvlərinin iştirakı ilə keçirilən iclasda müzakirə olunur, bununla da aşkar olunmuş mənfi halların həll olunması üçün təkliflər hazırlanır. Yoxlama nəticəsi barəsində akt yazılır.

Nəzarətin üçüncü mərhələsinin düzgün şəkildə aparılmasına, üzə çıxarılmış nöqsanların düzəldilməsinə, müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsinə görə müəssisə rəhbərləri birbaşa olaraq cavabdehdir.

Nəzarətin dördüncü mərhələsində təşkilatın iş təhlükəsizliyi komissiyası və ya köməkçi komissiyası müəssisələrdə, onların tərkibindəki bölmələrdə, işin təhlükəsizliyinin təşkilini, əməyin mühafizəsini, müəssisə rəhbərlərinin, MTİ-lərin bu sahə üzrə yerinə yetirdiyi işləri yoxlayır. Bu proses hər yarım il ərzində bir dəfədən az olmayaraq həyata keçirilir.

Təşkilatın rəhbər və MTİ-ləri başlıca vəzifələrini yerinə yetirmək üçün zavodda, onun bölmə və sexlərində olarkən təhlükəsiz əmək şəraitini də yoxlamalı, aşkar olunan problemləri yoluna qoymaq üçün lazımi tədbirlər həyata keçirməli, müəssisə rəhbərliyinə əməyin təhlükəsizliyi məsələlərində kömək etməlidir.

Yoxlamada üzə çıxarılan mənfi hallar haqqında akt yazılır. Bu aktlar İş Şəraitinin Yoxlanılması Jurnalına yığılır. Yoxlama nəticələri müəssisə rəhbərlərinin də iştirakı ilə keçirilən iclasda müzakirə olunur. Aşkarlanmış problemlərin düzəldilməsi üçün tədbirlər müəyyən edilir, lazım gələndə isə əmr verilir.

Dördüncü nəzarətin mərhələsinin aparılması təşkilatın baş mühəndisinə və direktorun istehsal sahəsi üzrə müavininə tapşırılır.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Apardığımız təhlillərə əsasən aşağıdakı nəticələrə gələ bilərik:

➤ Heydər Əliyev adına Neft Emalı Zavodunda əsas təhlükələrdən biri də istehsal mühiti amilləridir. Zərərli iş yerləri ilə yanaşı istehsal mühiti amillərindən səs-küy, qazlılıq amilləri çalışanlara böyük miqdarda təhlükəli təsir göstərir. Bunu tədqiqatımız nəticəsində əldə etdiyimiz faiz göstəricilərindən aydın şəkildə görmək olar. Titrəmə, tozluluq amilləri isə digər zərərli amillərə nisbətən daha az miqdarda mənfi təsirə malikdir. Tədqiqatımız zamanı alınan aşağı faizli göstəricilər bizə bunu deməyə əsas verir. Fiziki ağır işlər və ionlaşan şüalanma amilləri isə cüzi miqdara sahibdir. Yəni, zavod işçiləri üçün o qədər də böyük təhlükə sayılmır. Bu ilk növbədə zavodda bu işlərlə məşğul olan işçi sayının ümumi işçi sayındakı payının çox az olması ilə əlaqədar alınan aşağı faizli göstəricilərlə əlaqədardır. Lakin, bu o demək deyil ki, onlara qarşı hər hansısa tədbir görməyə ehtiyac yoxdur. Bu iş yerlərində işləyən işçi sayı az olsa da ağırlıq və zərərlik baxımından bu istehsal amilləri digər amillərdən olduqca təhlükəli hesab oluna bilər.

➤ Yalnızca Neft Emalı Zavodunda deyil, SOCAR-ın bütün müəssisələrində əməyin təhlükəsizliyi ilə bağlı məsələlərə böyük diqqət yetirildiyi aşkardır. Müəssisələrdə əmək şəraitinin yaxşılaşdırılması üçün orta hesabla illik əmək haqqının 3%-i miqdarında vəsait ayrılır. Bu vəsait əmək təhlükəsizliyi ilə bağlı olan tədbirlərindən başqa hər hansısa bir sahəyə yönəldilə bilməz. 2018-ci il üzrə HƏBNEZ-də də əmək şəraitini yaxşılaşdırılması və sağlamlaşdırılması üçün planlaşdırılmış nomenklatur tədbirlərin yerinə yetirilməsi məqsədiylə 447200 manat pul ayrılmalı idi. Lakin faktiki olaraq 336800 manat vəsaitdən istifadə edilib. Bu da plan üzrə olan xərclərin 75,3%-ini təşkil edir.

➤ Zavod işçilərinin illik tələbatına görə fərdi və xüsusi mühafizə vasitələri ilə təmin olunma faizi nəzərdə tutulandan aşağı kimi qiymətləndirilə bilər. Xüsusi mühafizə vasitələrinin bir qismi illik tələbatdan aşağı miqdarda alınmışdır. Ümumilikdə fərdi mühafizə vasitələriylə təmin olunmaq üçün 448098 manat pul vəsaitindən istifadə edilmişdir. Bir çox xüsusi mühafizə vasitələrinin alışı isə

ümumiyyətlə həyata keçirilməmişdir. Bu bir çox səbəblə əlaqəli ola bilər. Məsələn, illik tələbat düzgün proqnozlaşdırılmaya, illik tələbatı ödəmək üçün keçən ildən artıq qalan mühafizə vasitələrindən istifadə olunduğu üçün cari ildə yeni vasitələrin alışına ehtiyac olmaya bilər. Digər bir halda isə mühafizə vasitələrinin təmini düzgün şəkildə, vaxtı-vaxtında yerinə yetirilməyə bilər. Hər bir halda bu göstəricilərdə yaranan fərqlər əməyin təhlükəsizliyini planlaşdırarkən maneə rolunu oynaya bilər.

➤ Müəssisədə bədbəxt hadisələrin baş verməməsi üçün əmək şəraitinin vəziyyətinə nəzarət olunur. Bu nəzarət əmək şəraitinin təhlükəsizlik normalarından kənara çıxması hallarının aşkarlanması və onların aradan götürülməsi üçün operativ qərarların qəbulundan ibarətdir. Müəssisə nəzarəti əmək şəraitinə mərhələli nəzarət olunması ilə sex, sahə və qurğuların texniki vəziyyətini pasportlaşdırmaq istiqamətlərində həyata keçirilir.

➤ Fövqəladə Hallar Nazirliyinin Sənayedə İşlərin Təhlükəsiz Görülməsi və Dağ-Mədən Nəzarəti Dövlət Agentliyinin 07-14 may 2018-ci il tarixlərində aparılan kompleks yoxlama zamanı bəzi nöqsanlar aşkar olunmuşdur. Bu nöqsanlara bəzi təzyiq altında işləyən qurğulara baxış müddətinin keçməsi, çənlərin dam örtüklərinin korroziyaya məruz qalması, qurğuların bir çoxundakı manometrlərin sıradan çıxması, nasoslardakı sızmalar və s. misal gətirilə bilər

Bu məsələlərlə bağlı olaraq aşağıdakı təklifləri verə bilərik:

✓ Təmir-quraşdırma üzrə 13 N-li sahədə ionlaşan şüalanmanın təsirinə məruz qalan işçilər parçasında qurğusun materialından istifadə olunmuş geyimlərlə təmin edilə bilər. Belə ki, qurğusunun şüalanmanın qarşısını alma xüsusiyyəti vardır.

✓ Səs-küy amilinin mənfi təsirlərinə məruz qalan işçilər üçün xüsusi mühafizə qulaqlıqları alınə bilər. Çünki, zavodun illik tələbatı üzrə məlumatlara nəzər yetirsək görərik ki, zavodda səs-küy amilinin təsirlərindən qorunmaq üçün hər hansısa bir vasitə alışı həyata keçirilməmişdir.

✓ Zavod ərazisindəki korroziyaya uğrayan çən örtüklərinin rəngənilməsi, nasoslardakı sızma və nasaz manometrlərlə bağlı problemləri nəzərə alaraq bu

işləri yerinə yetirmək üçün ayrıca komissiyanın yaradılması ya da bu problemlərin həlli ilə bağlı məsul şəxslər təyin edərək nöqsanların aradan qaldırılmasına ciddi nəzarət etmək tövsiyyə oluna bilər.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində

1. Abbasov Ə.Q. (2014), Əməyin mühafizəsi və elektrik təhlükəsizliyi Sumqayıt, “Maarif” -169 səh.
2. Ağamirov G. Heydər Əliyev adına Neft Emalı Zavodu üzrə 2018-ci il üçün illik tələbat. HƏBNEZ (2018) -3 səh.
3. Allahverdiyeva L. , Yusibov Y. Heydər Əliyev adına Neft Emalı Zavodunda 2017-ci il attestasiya nəticələrinə əsasən iş yerləri, zərərli və təhlükəli amillər və işçilərin say tərkibi haqqında məlumat (attestasiya protokoluna əsasən). HƏBNEZ (2018) -2 səh.
4. Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsi (1999)
5. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası (1995)
6. Azərbaycan Respublikasının neft sənayesi üçün sanitariya qaydaları (1998)
7. Bayramov A. Fövqəladə Hallar Nazirliyinin Sənayedə İşlərin Təhlükəsiz Görülməsi və Dağ-Mədən Nəzarəti Dövlət Agentliyinin 07-14 may 2018-ci il tarixlərində aparılan kompleks yoxlama zamanı aşkar olunan nöqsanların aradan qaldırılması üzrə tədbirlər planının yerinə yetirilməsi barədə məlumat. HƏBNEZ (2018) -11 səh.
8. Bayramov A. Heydər Əliyev adına Neft Emalı Zavodu üzrə 2018-ci il üçün əmək şəraitinin yaxşılaşdırılması və sağlamaşdırılması üzrə tədbirlər planı. HƏBNEZ (2018) -10 səh.
9. Bayramov A. Heydər Əliyev adına Neft Emalı Zavodunun işçiləri üçün təlimat proqramı. HƏBNEZ (2017) -13 səh.
10. Bünyətov Yunis Heydər oğlu (2003) Əməyin mühafizəsi (məlumat kitabçası). Bakı, “Adiloğlu” -127 səh.
11. Əhmədov Y., Rəhimov T. (2009) İşçilərin sağlamlığı və əməyin təhlükəsizliyi. (Soraq kitabı, I cild) Bakı -462 səh.
12. Əhmədov Y., Rəhimov T. (2011) İşçilərin sağlamlığı və əməyin təhlükəsizliyi. (Soraq kitabı, II cild) Bakı -453 səh.

13. Əliyev N.Ə. (2010) Əmək mühafizəsi (mühazirələr toplusu). Gəncə “Xan” -151 səh.
14. Əliyev O.R. (2017) Əmək mühafizəsi. Gəncə “Xan” -148 səh.
15. Əməyin Mühafizəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1992)
16. Həsənov M.M., Abbasov C.Q., Cəfərov E.N. (2016) Əməyin mühafizəsi. Bakı, “İqtisad Universiteti” -301 səh.
17. Həsənov M.M., Cəfərov E.. Əməyin mühafizəsi və ekologiyanın əsasları üzrə mövcud normativ hüquqi aktların əsaslı izahı və iqtisadi baxımdan əhəmiyyətinin təhlili. Bakı -92 səh.
18. İbrahimov R. Heydər Əliyev adına Neft Emalı Zavodunun ayrı-ayrı struktur bölmələrində 2018-ci ilin birinci yarımili üçün əmək şəraitinin vəziyyəti haqqında məlumat. HƏBNEZ (2018) -9 səh.
19. Kərimov K. (2016) Erqonomika və iş təhlükəsizliyi. Bakı -140səh.
20. Mirheydərova G.O., Mehrabov M.A., Rəhmanova A.T. (2004) Azərbaycan neft sənayesində əməyin mühafizəsinin vahid idarəetmə sistemi. Bakı -307 səh.
21. Şıxəliyev F. (1981) Əmək mühafizəsi. Bakı, “Maarif” -299 səh.

Xarici dildə

1. Аманжолов Ж. (2011) Охрана труда и техника безопасности. Астана, “Фолиант” -439 səh.
2. Беляков Г.И. (2016) Охрана труда и техника безопасности. Москва, “Юрайт” -405 səh.
3. Колосов Ю.В., Красильщикова С.В. (2006) Физиологические основы охраны труда. Санкт-Петербург, “Итмо” -60 səh.
4. Коробко В.И. (2012) Охрана труда. Москва, “Юнити” -240 səh.

1. Gök B. (2015) “İş sağlığı ve güvenliği çalışanların el kitabı” Ankara, “MEB Devlet Kitapları Müdürlüğü Hasanoğlu” -56 səh.

İnternet resursları

1. <http://socar.az/socar/az/compafny/organization/heydar-aliyev-oil-refinery>
2. https://www.stat.gov.az/source/labour/az/003_19.xls

3. <https://www.ilo.org/global/standards/subjects-covered-by-international-labour-standards/occupational-safety-and-health/lang--en/index.htm>
4. <https://occupationsafety.net/#/video-details>

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1. İstehsalatda bədbəxt hadisələr.....	30
Cədvəl 2. 2017-ci ildə attestasiya olunmuş, zərərli iş yerləri və işçilərin say tərkibi haqqında.....	36
Cədvəl 3. 2017-ci il attestasiya nəticələrinə əsasən iş yerləri, səs-küy, titrəmə amilləri və işçilərin say tərkibi haqqında məlumat.....	38
Cədvəl 4. 2017-ci il attestasiya nəticələrinə əsasən iş yerləri, qazlılıq, tozluluq, ionlaşan şüalanma amilləri və işçilərin say tərkibi haqqında məlumat.....	39
Cədvəl 5. Dövlət nəzarəti orqanlarının göstərişlərinin yerinə yetirilməsi.....	40
Cədvəl 6. Zərərli iş yerlərində çalışanların südlə təmin olunması göstəriciləri.....	47
Cədvəl 7. Xüsusi geyim və ayaqqabılarla təmin olunma.....	50
Cədvəl 8. Digər fərdi mühafizə vasitələriylə təmin olunma.....	52